

HRONOLOGIJA VLADARA DALMACIJE NA OSNOVU POPA DUKLJANINA I DUBROVAČKIH ANALA OD 6. DO 11. VIJEKA

Boris Banjević

The author considers the chronology of littoral regions of the Republic of Dubrovnik, including Zachumlia, Travunia and Doclea, relying primarily on the chroniclers of Dubrovnik, the Chronicle of the Priest of Duklja, as well as the Byzantine sources. Dubrovnik historian J. Luccari used some chronicles older than the Chronicle of the Priest of Duklja, so his data can be regarded as more credible. His synchronisms of rulers with the known historical events allow us to establish an absolute chronology for the period from the 6th century to the 11th century. We believe that the rulers who cannot be found in sources other than the Chronicle are not entirely fictional, but since the Priest of Duklja used some very old sources which were mixed with legends, one part of the chronology is not completely reliable. This applies mostly to the period between the 8th and 9th centuries which is insufficiently treated by Luccari.

O osnivanju Dubrovnika se ispredaju razne legende. Istoričari ih obično zanemaruju, ali u veme kada su pisane istorije nekoliko stoleća posle Hrista nije postojala arheologija i kritička istorija. Tada su podaci uzimani dosta proizvoljno bez dovoljno provere. Doduše ima izuzetaka. Anali Irske kao što su Anali Ulstera, Anali Connachta kao i najpuzdaniji Anali Tigernacha iz 11. veka daju sasvim tačne podatke osim kada greška nije došla

od autora već u prepisivanju. Sličan primer imamo kod Manethona, ptolomejskog istoričara (3 v. st.e.) čije su godine desetice kod vladara toliko iskvarene da ih je teško rekonstruisati. Tigernach je za osnovu uzimao datum osnivanja Rima kao 753 st.e. od koje je brojao dajući relativne godine u tekstu bez navodjenja datuma sve do godine raspeća Isusa Hrista 34 n.e. koju je dao brojkom. Treći njegov datum temeljac je dolazak na vlast Konstantina I Velikog 306. godine. Kod drugih hronika, kao na primer Ivana od Ravenne (1370-1408) pod nazivom *Historia Joannis de Ravenna*, greške u godinama su u ranijem periodu češće. Komentar na nju pisao je F. Rački. Možda su ovo Ephemerides Ragusane koje je koristio Diverso i Luccari (Jakov Lukarević).¹

¹ Hrvatski istoričar (Dubrovnik, 1551 – Dubrovnik, 22. V. 1615). Potomak stare dubrovačke patricijske obitelji. God. 1571. postao je članom Velikoga veća Dubrovačke Republike. Bio je poslanik Dubrovačke Republike kod sultana i bosanskoga paše, a 1613. bio je izabran za kneza Republike. U vreme boravka u Osmanskom Carstvu ili u Carigradu, Bosni i Africi istraživao je veze između ljudi hrvatskoga porekla i islamskog sveta. Autor je dela o istoriji grada Dubrovnika pod naslovom *Opširni izvod iz dubrovačkih anala u četiri knjige (Copioso ristretto de gli annali di Rausa, libri quattro, 1605)*. Za pisanje te hronike, koja obuhvata istoriju Dubrovnika od njegovog osnivanja do 1600., koristio se podacima iz starih hronika, građom iz dubrovačkog arhiva (za razdoblje od 1387), delima vizantiskih, zapadnih i istočnih pisaca i usmenom predajom. Iako je slabo poznao hronografiju i geografiju, zbog obilja građe kojom se služio i mnogobrojnih navoda iz dela danas poznatih pisaca, Lukarevićeva hronika značajan je doprinos poznavanju dubrovačke istorije. Među mnogobrojnim zapisima posebno je značajan opis pravnih odredaba i običaja u Dubrovniku, koji sadrži vredne podatke o političkom i upravnom uređenju Dubrovačke Republike. Mi ga u ovom rukopisu navodimo najviše u vezi sa Letopisom Popa Dukljanina, koga je u nekim slučajevima uzimao kao izvor.

U *Annali di Ragusa* od N. Ragnine (1494-1582) pominje se i legenda kao recimo o Rolandovom napadu na Dubrovnik 783. godine, što je verovatno konfuzija sa vladavinom Karla Velikog u Dalmaciji i napadom Saracena 866/7. godine.²

Posle događaja iz legende sa Kadmom i Harmonijom koja kaže od koga potiču Iliri, a to je Kadmov sin, Ilir koji je bio vođa Enheljana, a njegov otac je osnovao Ohrid 1531. st.e. po legendi.³ Posle su došli Partenci sa Peloponeza 593 st.e. i sagrađiše Epidaurum nazvan po svojoj postojbini u Peloponezu. On je bio mala samostalna republika kao i ostale grčki polisi sve dok se nisu pojavili Rimljani. Oni poslaše poslanike konzulima Cn. Fulviju i L. Postumiju 229 st.e. i predadoše grad Rimljanima. Posle su plaćali danak Filipu makedonskom 212 st.e., tada su pokorili kraljevima Ilira koji su imalidržavu u to vreme iplaćali danak kralju Pleuratu III, o. 193 st.e. i Genciju o. 180. st.e. Godine 168. st.e. Rimljani su osvojili Iliriju. Godine 44. st.e. kada je ubijen Cezar Iliri su se pobunili, a sa njima i Epidaurum. Oktavijan Avgust poslao je Asinija Poliona da uguši pobunu i to se desilo 42. st.e. Pleme Partenci pominje i Strabon, savremenik Avgustov. Ništa se značajno nije događalo pre prelaska na hrišćanstvo 360. godine. Hieronimus pominje sv. Ilariona koji je utro put hrišćanstvu u vreme cara Julijana Apostate (360-63). Godine 395. potpadne Dubrovnik pod vlast Vizantije. Godine 535. vojskovođa Narzes je porazio Gote pa i Panonija pada pod Vizantiju. Huni, Bugari i Sloveni 539. provalili su u

² Od 803. godine unutrašnjost i neki gradovi na obali kao Zadar. Vidi Luigi Villari, *The Republic of Ragusa: an episode of Turkish conquest*, London, 1904, 25, nap.4. Na sajtu

<https://archive.org/details/republicragusaa00villgoog>.

³ Vidi u *'Povijest Dubrovačke republike'* Ivana kanonika Stojanovića. S nemačkog je preveo i dopunio Enggelovu *'Povijest Dubrovačke Republike'*, Dubrovnik, 1903., 1

Panoniju i zauzeli je, ali je Narzes povratio Vizantiji i pripojio egzarhatu Ravene. Posle smrti cara Mavrikija 602. Sloveni su zavladao velikim delom zemlje. Papa Grgur I je poslednji koji aludira na Epidaurum u svom pismu biskupu Florenciju tako da on nije bio očigledno uništen pre 603. godine. Geograf iz Ravene, koji je živeo u 8. veku je prvi koji je pomenuo ime Raguza (Ragusa). Avari su prvi put pojavili u Dalmaciji godine 597-598. Oni su pripadali istoj tatarskoj grupi kao Huni, i njihova staza je popločana istim ruševinama i razaranjem. Jedno vreme bili su u službi cara Justinijana, ali su u vreme njegovih naslednika postali tako moćni da su grčki carevi morali verovatno da budu priznati kao vazali kagana Avara⁴. U 597. oni su napali Dalmaciju i uništili preko 40 gradova; i narednih 30 godina oni su osvojili čitavu zemlju sa izuzetkom samo nekih obalnih pojaseva. U 614. zajedno sa Slovenima, oni su uništili Salonu (Solun), čiji su stanovnici, pobjegli od besa varvara i najvećim delom prebegli kod zidova Dioklecijanove palate u Splitu.⁵ Ali nekoliko njih zalutalo je napred i smestili su se na šumovite i krševite strane na podnožju brda sa Brgata pri moru. Travunjani su grad nazvali Dubrovnik, a stanovnici Raguza. Oko 656. godine Avari su se spustili ka Epidauru i opustošili ga do zemlje, a preživelo stanovništvo pobjeglo je u Raguzu. Ova godina je generalno prihvaćena kao godina osnivanja Raguze.⁶

Potrebno je da damo kratak opis zbivanja pod vizantijskom vlašću. Glavni grad više nije bio Salona već Zadar (Jadera, Cara). Svima je vladao vizantijski *strategos* (guverner), a preostalim pokrajinama vojvode (arhonti) u svojim centrima. Dalmaciju su naselili južni Sloveni. Najvažnija plemena bili su Srbi i Hrvati.

⁴ U to vreme Bajan (pre 562-602).

⁵ John V.A. Fine, Jr, 'The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century', 1991, s. 34.

⁶ Ivan Stojanović, 'Povijest', nav d., 5

Njihova granica na severu zemlje je bila kod Save, Kulpe, Arsije i Cetine. Oni su se smestili pre Srba na severu. Hrvatska je bila podeljena na župe kojih je bilo 14. i bili su pod vlašću velikog župana koji se nazivao katkad i kralj Dalmacije. Srbi su se naselili južno od Hrvata u sadašnjem delu Srbije, Staroj Srbiji, severnoj Albaniji i Dalmaciji južno od Cetine. Iako mnogi misle da su Srbi zauzeli i Duklju prema spisu Konstantina Porfirogenita 'De Administrando Imperio' o tome se ne može tvrditi eksplicitno. Evo šta kaže Konstantin u glavi 35 svog spisa:

'Zemlja Diokleja je prvobitno bila u vlasništvu Rimljana koje je car Dioklecijan premestio u Rim, i kao što je rečeno u priči sa Hrvatima, bila je pod carem Rimljana. Ali ovu zemlju su porobili Avari i učinili je nenaseljenom i ponovo je naseljena u doba cara Heraklija (610-641, tj oko 640) kao što su i Hrvatska i Srbija i zemlje Zahumlje i Travunija i zemlja Kanali. Diokleja je dobila svoje ime po gradu koji je osnovao car Dioklecijan, ali je sada napušten grad, koji se i dalje tako zove, Diokleja.'

Iz svega ovoga se može zaključiti da se o poreklu Dukljana ništa nije znalo u carevo vreme. Može se jedino zaključiti da su se južni Sloveni naselili i pomešali sa stanovništvom rimskog porekla, a možda i sa nekim potomcima Kelta, Ilira i drugih naroda koji su tu nekada živeli. Znači postojali su Dukljani koji su naselili današnju Crnu Goru i severni deo Albanije, Trebonitae ili Travunjani, sa centrom u Trebinju, obala severno od Raguze (Dubrovnik) je pripala Zachloumoi tj. Zahumljanima, koje je Konstantin zvao Zachlumje, Zachulmia, Hlum ili Chelmo. Severno od nji su bili Neretljani ili Pagani koji su pokršteni mnogo kasnije od Srba. U Bosni je župan bio podređen velikom županu iz Srbije.

Anonimna hronika grada Raguze opisuje neke od migracija:

'690. Mnogo naroda je došlo u Raguzu sa smim njihovim dobrima iz Albanije i delova Bosne, zato što su u Bosni bili partizani Dukagini i želeli su da se spasu od kažnjavanja.'

Očigledno je u Bosni izbio građanski rat, ali je datum dat suviše rano: nije verovatno da su Ragužani primili varvare tako brzo posle unuštenja Epidaura.

‘691. Došli su ljudi iz dva zamka iz unutrašnjosti iz zamka Spilan i zamka Gradac i svi su se naselili na obalu jer su bili od naroda koji je bio iz Epidaura uništenog od Saracena.’

O ovome je očigledno pisao carski istoričar misleći na latinske koloniste:

‘743. Mnogo naroda je došlo iz Bosne sa mnogo dobra za kralja Radosava koji je bio tiranin i živeo radi svog zadovoljstva.’⁷

O prva dva veka istorije Raguze malo se zna. Grad je kao i drugi vizantinski u Dalmaciji prvo bio deo Istočnog carstva. Heraklije je napustio sve zemlje i dao ih the Slovenima čak i obalske gradove. Carstvo je ostalo samo forme radi. Mihajlo II Amorejac (820-29) darovao je Slovenima ono što praktično znači autonomiju i oni su se konstituisali u municipije italijanskog tipa., dok je unutrašnjost Dalmacije postala deo Karlove imperije (803), čiji su neki gradovi uključujući Zadar ponudili vazalstvo imperiji. Raguza, iako mala stalno se povećavala. Prema Anonimnoj hronici *‘U Raguzi je bila napravljena podela stanovništva... Najbogatiji su bili (naimenovani) za upravnike i guvernera...A kada je čovek dolazio iz Nižih Vulasi (Vlaška), a podela gradjana je bila učinjena, bila je svaka klasa za sebe. Mnogi Vlasi bili su bogati – zlato, srebro, stoka i druge stvari: među njima bili su mnogi Katunari od kojih je svaki smatrao za sebe vojvodom i imao svoje sopstve-ne Naredbenici (sluge). ...Postojao je i Veliki Katunar...Ovi katunari formirali su Zbor (Veće Parlamenta)’.*⁸

Nad Većem je predsedavao vizantijski vojvoda (knez) Prior ili Praeses. Pošto je Raguza postala vazal Venecije oko 998. (1000)

⁷ Luigi Villari, *The Republic of Ragusa*, nav. d., 20-21.

⁸ Idem, 22-23.

godine tada nalazimo venecijanske kneževe umesto vizantinskih. Međutim, da li je knez dolazio iz Vizantije ili Mletaka to izgleda nije uticalo na unutrašnje poslove republike. Pored grofa i Generalnog saveta, bila je i skupština ljudi ili *laudo populi*, na kojima su odluke Saveta u svim važnijim slučajevima morale da se zajedno donesu. Lampredius, knez iz Raguze 1023. godine, sankcionisao je dekret ‘zajedno sa svima iz istog grada plemstva, iz vremena careva Vasilija i Konstantina svetitelja.’ Tako imamo aristokratski princip predstavljen od saveta plemstva, a demokratski princip od strane skupštine naroda, koji su bili pozvani „Cum sonitu Campane“. Kakose ustav razvijao, *laudo populi* postepeno je ispadao iz upotrebe, a na kraju se Raguza razvila u čisto aristokratsku zajednicu na venecijanskih linijama.⁹

Ragužani su se obezbedili za odbranu sa okruživanjem zidovima i ta su utvrđenja stajala u dobrom stanju da im omoguće da se odbrane protiv Saracena koji su 866-67. opsedali Dubrovnik 15 meseci. Potražili su pomoć od cara Vasilija I (867-886), koji je poslao čete u Apuliju, a odatle flotu pod vodjstvom poznatog generala Nikefora, pretka buduće carske dinastije. On je oslobodio grad od opsade.

U ranoj vladavini dužda Djovani Patricijaka (Giovanni Particaco I, 829-836) pirati iz Neretlja su počeli da hvataju venecijanske galije i njegov naslednik, Pjetro Tradoniko (Pietro Trdonico, 836-864), poslao je dve jake ekspedicije protiv njih bez rezultata. Venecijska flota je bila poražena od Saracena, pa su dalmatinski gusari mogli da povedu napad na Lagune. U 887. dužd Pjetro Kandiano (Pietro Candiano) poveo je neuspešnu ekspediciju protiv njih, i nekoliko meseci kasnije vodio sam i drugu. Ona je bila poražena a dužd ubijen. Verovatno je bila još jedna 948 pod Pjetrom Kandijanom (Pietro Candiano III, 942-959) a ovog puta operacije su bile direktno uperene protiv Raguze, ako verujemo

⁹ Idem, 24

domaćim istoričarim grad je bio spašen samo kroz specijalno kroz međusobno angažovanje San Bjadja (San Biagio) koji je potom postao zaštitnik Raguze umesto San Baka (San Bacco).

Sigurno je da je Dubrovnik u 10. veku imao svoga biskupa. Ovaj naslov je vrlo verovatno postojao još od pre. Poznato je da je još papa Zaharije (741-752), 13.05.743. izdao bulu kojom je podigao dubrovačkog biskupa Andriju u nadbiskupa i darovao pallium. Engel misli da je ova bula falsifikat, ali to nije verovatno jer se u njoj pominje priznavanje tri nezavisna kraljevstva na teritoriji zapadnog Ilirikuma: Travunija sa prstonicom u Trebinju), Zahumlje (prestonica u Trebaliji) i Srbija (prestonica u istoimenom gradu južno od Ohridskog jezera), Dalmacija ne postoji već je u sastavu kraljevstva Travunije. Papski akt ne spominje ni Diokleju već nezavisne gradove Kotor, Lješ, Avara (Bar), Pulat i Drivast.¹⁰

Desilo se za vreme 9. stoleća da je Raguza bila napadnuta od Bugara u vreme cara Borisa (852-889). Pavlimir Belo ili Belus, kralj Travunije bio je izbegao u Rim i oženio rimsku gospodju. U 890. se vratio u Iliriju, i naselio se kod Gravosa, blizu Raguze sa velikom svitom rimske gospode. Ragužani su ga primili sa velikom počašću i on j u povratku pomogao njima da povećaju svoj grad i poslao neke od pratioca pa i same Rimljane da povećaju populaciju. Posle toga se on vratio u Travuniju i povratio presto.¹¹ Roma je evidentno greška za Rama zemlja čiji delovi se nalaze u Hercegovini, i uzima svoje ime od male reke podređene Neretljanima. Nekoliko godina kasnije Stefan, Ban Bosne i njegova žena Margarita, došli su Raguzu u nameri da ona ispuni zavet koji je on dao Sv. Stefanu kada mu je žena bila bolesna da će on posetiti svetu crkvu u gradu ako bi ozdravila.¹²

¹⁰ Vojislav D. Nikčević, „Duklja i Prevalitana“, Podgorica, 2012, 528-9.

¹¹ Ivan Stojanović, ‘Povijest’, nav. d., 8.

¹² L. Villagi stavlja događaje sa Pavlimirom Belom 950. godine, a posetu bana Stefana nekoliko godina kasnije, nav. d. 29.

Kao nagradu za dobrodošlicu prema njemu od građana je dobio Breno, Bergato (Brgat), Omblu, Malfi, i deo Djončete (Gioncetta). Oko 920. godine napali su varvari Bugari pod carem Simeonom (893-927) (ne Samuilom), koji je napao zapadne provincije carstva. Prema Kedrenu, njegov napad na Raguzu je propao, kako je biskup Duklje pisao, grad je bio spaljen.

Dužd Petar Kandijano III (942-958) bio je namerio da ukroti neretljanske gusare ili Pagane, pa je naoružao 30 ratnih brodova pod zapovešću Orsata Badoarija i Petra Rusola. Ovaj pohod se neslavno završio iako su Neretljani obećali da neće dirati mletačke brodove. Međutim posle toga oni su se toliko osilili da su naterali Mlečice na plaćanje godišnjeg danka. Zauzeli su Korčulu, Mljet, Lastovo i veći deo otoka u Jadranskom moru.¹³ Kaže se da su tada Dubrovčani sklopili prijatekljstvo sa njima pa je i jedan Dubrovčanin Vito Bibali bio ministar Muja, vhovnog župana neretljanskog. Zbog toga Mlečani pokušase napad upe-riodu 942-58 na Dubrovnik, ali se on izjalovio. Sv. Vlah se ukazao u snu parohu crkve sv. Stjepana i predskazao mu mesto i vreme napada. U čast ovoga izabraše sv. Vlasija za pokrovitelja republike i sagradili su mu veličanstvenu crkvuna podnožju Brgata 972. godine.¹⁴

Skoro 40 godina je prošlo od poslednje venecijanske ekspedicije u Dalmaciju. Ali kada je dužd Pietro Orseolo došao na vlast 991. godine odlučio je da stavi kraj namerama Neretljana jednom zauvek. Jednogodišnji danak koji su Venecijanci morali da plaćaju gusarima osiguravao je samo neodređen imunitet i jadranska trgovina nikada nije bila sigurna. Orseolo je prestao da plaća danak jer su Neretljani odjednom preuredili njihova uzne-miravanja, ekspediciju pod Badoerom koja je poslata kojom je uništio grad Lissu. Mletački admiral uzeo je veliki broj

¹³ Ivan Stojanović, 'Povijest', nav d., 12.

¹⁴ Idem.

zatvorenika, ali nije uspeo da napadne glavno uporišt gusara na Lagosti. Hrvatska, kojima su gradovi u severnim i centralnim delovima zemlje platili danak, sada je objavila rat svima koji poštuju Venecijance, koji su opustošili teritoriju Zadra, i napali ostrva Kvarnero. Dubrovčanima su potom bili vazali Srbima, od kojih su bili okruženi, i plašeći se Neretljana, koji su bili pri ruci, odvojeni od svog cilja od ostatka latinske Dalmacije, a održavali su dvoličan stav. Hrvati, nezadovoljni sa terorisanjem gradova, šalju ambasadore u Veneciju da traže danak. Dužd odjednom opremljuje drugu ekspediciju velikog obima, koja je vodjena pod njegovom komandom 9. maja 1000. Ona je dostigla Ossero 5. juna, i dužd je tvrdio da ima preimućstvo u odnosu na Dalmatince kao njihov zaštitnik. On je zatim nastavio do Zadra, koji je prepoznao njegov autoritet, a episkopi Arbe i Veglia došli su da se zakunu njemu na vernost, obećavajući da će njemu pohvale da se pevaju u crkvama posle onih za cara. Pregovori sa Neretljanima su sada otvoreni; gusari su se složili da se odreknu svih danaka, i zakleli se da neće napadati više Jadran; ali onog trenutka čim je dužd okrenuo leđa oni su iznova počeli svoja razaranja. Orseolo je tada otplovio sa flotom za Beograd, rezidenciju hrvatskog kralja. Preplašeni stanovnici su mu platili počast, a on je bio spreman da napravi odlučujući udarac Neretljanima. Plovio je duž obale i dobio predaju Trau i Spalato, i čuo da se četrdeset neretljanskih „plemića“ kapetana vraćalo iz Apulije. Neke od njegovih galija ležale su u zasedi i čekale na njih, i zarobili su ih kod ostrva Kaca (Cazza) . Neretljani su zatim molili za mir, koji im je odobren za obećanje budućeg dobrog ponašanja, a svi zatvorenici su oslobođeni sem šest, koji su zadržani kao taoci. Pirati na ostrvima Kurcola (Curzola), Lesina, i Lagosta još su izdržali. Prva dva ostrva su lako zarobljena, ali Lagostanci kada su čuli da će dužd da savninjihovo uporište sa zemljom pružili su očajnički otpor. Mlečani i njihovi saveznici napali su grad, ulivali su se u preko proboja u

zidovima, i stavi sve stanovnike posekli mačem. Nakon zauzimanja ove važne tvrđave moć Neretljana bila je slomljena i cela Dalmacija ležala je pod Orseolovim nogama. U vezi sa narednim postupcima Raguze postoji značajna razlika u mišljenju između venecijanskih i dubrovačkih pisaca. Ovo poslednje želja da dokažu da je njihov grad ostao nezavisan, u svim događajima do početka 13. veka, dok Mlečani potvrđuju da je u 998 (1000) Raguzza priznala punu pokornost Veneciji. Prvi opis ove pokornosti daje Johannes Diaconus, koji piše: „Ovo (zauzimanje Lesine, Kurcole i Lagoste) pošto je ostvaren, pobednik princ popravio je crkvu Svetog Maksima, tamo su nadbiskup Raguze i njegov svita došli i učinili veliku počast, rečenom princu, sve učestvujući u Tajnosti (sacrament)“. Resti kaže da je Ottone Orseolo poslat u Raguzu samo da napravi komercijalni sporazum; ali kako Pisani primećuje, ako sudije imenovane u drugim dalmatinskim gradovima koje su poslate da vladaju njima, ne postoji razlog da se pretpostavi da je izuzetak napravljen za Raguzu. To je, u celini, najjači dokaz da se zaista Raguzza podredila venecijanskoj prevlasti, zajedno sa ostalim gradovima obale, u 1000. godini, a dobila je venecijanskog guvernera. Lokalni načina upotrebe i zakoni, međutim, bili poštovani, prema venecijanskoj praksi tog vremena; niti je carska vlast u potpunosti zanemarena, i molitve za cara nastavile su da se pevaju u crkvama Raguze.

Mletačka vladavina nije bila dugog trajanja. Po smrti Pietra Orseola u 1008. godini, njegov sin je postao dužd Otone; i tokom njegovog vladanja imao je jaku opoziciju prema kući Orseolo koja je porasla, i završila se izbacivanjem Otona u 1026. godini. Za vreme vladavine njegovog naslednika Pietra Centranica, feudalne frakcije su se posvajale, koje u velikoj mere slabi Republiku, a dalmatinski gradovi su se pobunili, kako je vrhovna mletačka vlast bila od koristi njima samo tako dugo dok je Venecija bila moćna. Neki od njih otišli su do

Vojislava (Dobroslava), kneza Dukljana, a na drugom mestu vizantijska vlast je oživela. Tako u 1036. umesto venecijanskog kneza u Zadru, nalazimo Grigorija, Jadertinusa Prvog, Prokonzula i carskog stratega za celu Dalmaciju. Ali njegov autoritet je osporen od strane Hrvata, čiji suveren je sada sebe proglasio kraljem Dalmacije. Protiv ovog akta Mlečani su izdali protest, a dužd Domeniko Kontarini (1043-1071) potvrdio je autoritet Republike. Prema Engelu ovaj isti dužd pripremio je ratom i Dubrovačkoj republici, naoružao brodove i okružio grad, ali su Dubrovčani podigli za dva meseca neku vrstu gradića pod imenom sv. Lovrijenca i zastrašili dužda da ne napadne.¹⁵ U 1071. godini su Normani iz Pulje prvi put nastupili u Dalmaciji; oni su prešli na Jadran, i pretili Istočnom Carstvu. Cara Aleksija Komnena pošto je preklinjao za pomoć Mlečane, dužd Domenico Selvo (1071-1084) otplovi za Drač (Dirrhachium) u komandu flote. Aleksije je takođe zatražio pomoć od Dubrovčana, koji su sada praktično nezavisni; ali oni su se više bojali Normana, i bacili su kocku sa njima. Grčko-mletačka flota isključila je Normane kod Drača; ali uprkos hrabrosti prikazanog od strane saveznika oni su poraženi, i grad je pao u ruke neprijatelja. Rečeno je da se raguzanski kontingent razlikovao bacajući oblake strela, koje kovane izazvaše mnogo pustoši među Mlečanima. Kao nagradu su dobili važne komercijalne povlastice u južnoj Italiji. U 1085. godini Mlečani su ponovo napali Normane, i delimično ih poražili na Krfu, za koji akciju je Aleksije darovao dužda Vitale Faliera (1094-1096) sa Zlatnim Bikom, dodeljujući mu titulu Protosebastus, a stvorio ga je vojvodom od Dalmacije i Hrvatske. Tako je Republika povratila svu svoju izgubljenu uticaj na istočnoj obali Jadrana. Još jedna snaga sada počinje da se meša u poslove Dalmacije, sila koja je trebalo da igra najvažniju ulogu u njenoj

¹⁵ Ivan Stojanović, 'Povijest', nav. d., 16.

kasnijoj istoriji. U 1091. godini Ladislav, kralj Mađarske, bio pozvan od strane Slovena unutrašnje Hrvatske, koji kao i obično kada se svađaju među sobom zove u inostrane pomoći, a oni su ga dobrovoljno priznali kao svog kralja. On nije čekao da se traži drugi put, ali je odjednom ušao u pokrajinu i imenovao svog sestrića, Almusa, grofom Cismontanske Hrvatske. Po njegovoj smrti 1094. godine je nasledio sinovac, drugi Koloman, koji u narednoj godini prešao Velebit planinu i napao Primorsku Hrvatsku. On je pobedio i ubio hrvatskog kralja, Krešimira, na Petrovoj Gori, postao gospodar Primorja od Istre do Neretlja, i spremao da osvoji srpske države Rašku i Travuniju. U Beogradu je sebe krunisao kraljem Dalmacije i Hrvatske.

Drugi izvor za istoriju Dalmacije najstarijeg perioda od 5. do polovine 12. veka je svakako Pop Dukljanin i njegov *Ljetopis*. O autoru ovog *Ljetopisa* mnogo je napisano u prošlosti. Pretpostavka je da je to bio neki učeni benediktanac iz 12. veka iz Bara što se može zaključiti po latinskom prepisu originala. Vjekoslav Klaić prvi je izneo pretpostavku da bi to mogao biti barski nadbiskup Grgur iz porodice Grisogono (1172-1196). Delo je moglo nastati između 1162. i 1180. godine prema događajima iz poslednje glave *Ljetopisa*:

XLVII

‘Poslije toga knez Radoslav otputova caru Manojlu koji ga blagonaklono primi i dade mu cijelu zemlju da njome gospodari kako je ranije držao njegov otac. Poslije je knez Radoslav, vrativši se od cara, počeo da, zajedno sa svojom braćom, drži zemlju i njome gospodari. Potom ustaše neki zlikovci, koji su bili stari neprijatelji, i odmetnuše se od njega i dovedoše Desu, Uroševog sina, i njemu dadoše Zetu i Travuniju. a Radoslavu i njegovoj braći preosta Primorska oblast i grad Kotor do Skadra...’

U poslednjoj glavi se pominje Desa koji je odmetnuo deo Zete oko 1162. godine posle kralja Radoslava, koji je vladao od 1146. do 1162. godine kao knez. Poslednji vladar Mihajlo (Mihalja) se ne pominje, a znamo da je vladao do 1186. godine kada je Zetu osvojio Stefan Nemanja.

Čitava Duklja ulazila je u sastav novoosnovanog dukata *Dalmatiae et Dioclea* 1166-1180. godine, iako Dukljanin ne navodi osnivanje navedenog dukata, jer se Radoslav još bori da očuva jedinstvo zemlje sa svojom braćom.¹⁶

Ljetopis je raširen u Dalmaciji tako da je nastala i njegova *Hrvatska kronika* čiji je primerak preveden na latinski, a jedan je primerak dospao i u Vatikan u 17. stoleću. Postoji latinski tekst *Hrvatske hronike* Marka Marulića radjen prema prepisu Dmina Papalića iz 1510.¹⁷ godine. Postoji i latinski prevod *Ljetopisa Popa Dukljanina* iz 1666 godine Luciusa¹⁸. Mavro Orbin (1563-1610) je jednu verziju na talijanskom ubacio u drugi deo svog Kraljevstva Slovena (*Il Regno degli Slavi*) iz 1601. godine. Hrvatska hronika se slaže sa Letopisom od 1-23

¹⁶ E. Peričić, nav. d. , 174.

¹⁷ 'Povijest Kraljeva Dalmacije i Hrvatske zajedno s poviješću pustošenja *Solina*'. Marulićeva latinska redakcija Hrvatske Kronike iz Narodne biblioteke Srbije u Beogradu u prevodu Uroša Pasinija na hrvatski. u Ivan Mužić, 'Hrvatska Kronika u Ljetopisu Popa Dukljanina', Split, 2011.,113-128., u daljem tekstu Marulićeva verzija. 'Hrvatska kronika', u redakciji Jerolima Kaletića i u čitanju Ivana Mužića, 95-112, u daljem tekstu Kronika.

¹⁸ Ivan Lucius, 'De Regno Dalmatiae et Croatiae, libri sex', Amstelodamo, 1666, 287-302. Originalni manuskript čuva se u Vatikanu pod brojem Vat. Lat. 6958. Rukopis Narodne Biblioteke u Beogradu (R 570) se ne razlikuje značajno od Lucijusove verzije a nastao je između 1648. i 1649. godine. Pri transkripciji imena služili smo se iz Eduarda Peričića, *Sclavorum regnum Grgura Barskog-Ljetopis Popa Dukljanina*, Zagreb, 1990., dodatak genealogija Svevladovića, cit. prema J. Lesny. U daljem tekstu latinska verzija.

tj. 24. glave a onda Kronika svršava sa svoja 4 poglavlja koja se razlikuju, jer su kasnije dodana. U poglavljima 28-31 govori se izričito o Beloj Hrvatskoj.

Prema poglavlju 24 Hrvatske kronike kralj Radoslav se vraća iz Rima u Hrvatsku da preuzme vlast posle sina Seislava (Časlava kod Letopisa), a po Letopisu Radoslav umire u Rimu te se u domovinu vraća samo unuk Pavlimir Belo. Radoslava prema Kronici nasleđuje sin Koloman, a po Ljetopisu njegov sin se zove Petrislav i umire u Rimu. Po Mandiću ova poglavlja nisu postojala u izvornoj redakciji hronike već su kasnije dodata u 13. veku.¹⁹

Problemi hronologije perioda od 5. veka do 11. veka su očigledni kada je u pitanju sam Ljetopis Popa Dukljanina kao i Dubrovački Anali Luccarija. Luccari je one delove Ljetopisa koje je smatrao izvorne i koje je pronašao u drugim delima istoričara Dubrovnika koji su pisali o istoriji kraljevstva Dalmacije uvrstio u svoje delo. Oni delovi koji nisu pominjani u drugim izvorima su izostavljeni. Upoređenje onoga što o osnivanju Dubrovnika pišu Konstantin Porfirogenit, Pop Dukljanin, Milecije i Toma Arhiđakon pokazuje da su sva četvorica, jedan nezavisno o drugom, crpila iz istoga izvora. To je stari dubrovački zapis, stariji od polovine 10. st., nastao najverovatnije u drugoj polovini 8. st. Na temelju podudarnosti u izrazu četiriju pisaca moguće je i dosta pouzdano rekonstruisati tekst njihovog zajedničkog rukopisa. To je zapis o prvom dubrovačkom biskupu Ivanu (o. 640.)²⁰ koji je mogao stajati u nekom biskupskom katalogu ili episkopnoj hronici.

¹⁹ Vidi u S. M. Štedimlja, „Zagonetka Popa Dukljanina“, *Crkva u Svijetu*, vol. 4. no. 1, ožujak 1969, 68.

²⁰ Radoslav Katičić, „Aedificaverunt Ragusium et habitaverunt in eo“(Tragom najstarijih dubrovačkih zapisa), *Starohrvatska prosvjeta*, V. III, No. 18, Listopad 1990, 31.

Počnimo sa analizom prve glave Ljetopisa Popa Dukljanina.²¹

I

‘Dok je u Konstantinopolju vladao car Anastasije, koji je sebe i mnoge druge ukaljao Eutihijevom jeresi, a u Rimu predsedavao papa Gelazije Drugi, u ono doba kada bijahu u Italiji veoma slavni episkop German i Sabin, episkop kanusinskog sjedišta, kao i časni čovjek Benedikt u Monte Kasinu, podigao se neki narod sa Sjevera koji se nazivaše Goti, narod divlji i neukrotiv, kojem su poglavari bila tri brata, sinovi kralja Senubalda, čija su imena ova: prvi Brus, drugi Totila, treći pak Ostroilo.’

U ovom odlomku ima dosta podataka koji daju hronološke odrednice za vladare kraljevstva Dalmacije. Anastazije je bio vizantijski car (491-518), a Gelazije I (492-496) papa u Rimu. dok su kapuanski episkop Sv. German (516.- 30.10.541.) i kanusinski episkop Sv. Savin (514.-556.), pa i sam čuveni Sv. Benedikt (r. 480., opat na Monte Kasinu 529. - o. 543.), toliko mlađi da ih ne možemo dovesti u vezu s vladanjem cara Anastazija, a naročito ne s pontifikatom pape Gelazija I. U Marulićevoj verziji imamo²²:

‘Za vladanja Justinijanova istočnim dijelovima carstva, godine 538. od hrišćanskog Spasenja, u doba kad su bili u životu biskupi German i Sabin, poznati po svojoj svetosti, pa opat Benedikt u Monte Cassinu, a posle nego je umro gotski kralj Sfiolad, na presto je stupio najstariji od njegove djece Bris. Ostala dvojica, Totila i Stroil, želeći i sami vlast usmerili su svoje težnje na to da sebi podjarme ostale pokrajine.’

²¹ Svi navodi iz Ljetopisa Popa Dukljanina su sa sajta: http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/duklja/ljetopis_pop_dukljanina_latinica_redakcija.htm

²² Marulićeva verzija, 113.

Osobe koje navode hrvatska redakcija i M. Marulić (u svom prevodu na latinski) živele su uglavnom u prvoj polovini 6. stoljeća. Hrvatska redakcija identifikuje Gote i Sklavine pa se već i zbog toga ne može sa sigurnošću pojava Gota iz ovoga izvora datirati s Gotima koji su se pojavili oko 490. godine na teritoriji rimske Dalmacije. U drugoj glavi Kaletičeve hrvatske redakcije zapisana je godina 378. kao početak Stroilovih osvajanja. Međutim, M. Marulić (u obema sačuvanim primercima prevoda na latinski) umesto navoda te godine datira ovako: “anno christianae salutis DXLVII.” (godina hrišćanska 547). Spomen Totile u ovom izvoru odnosi se na istorijskog Totilu što je očito iz navoda glave druge da je završio onako kako mu je prorekao sveti Benedikt. Ta činjenica potvrđuje da su obe godine iz Kaletičeve hrvatske redakcije umetnute od nekog prepisivača i zato ih Marulić s pravom ne navodi. Kad Totilu iz ovoga izvora poistovetimo s poznatim gotskim vojskovođom Totilom (541-552) možemo datirati i Ostroila u to isto vreme. Osvajanje Dalmacije od strane Goto-Sklavina spada 548. godinu kako je naveo Luccari u njegovim Analima.²³ To potvrđuju i drugi istorijski izvori, jer prema Prokopiju, upravo u to doba stvarno doseljavaju se Sklavini (najvjerojatnije na nagovor Totile). Nije istorijski potvrđen samo nevažan detalj da je te doseljenike vodio Stroil kao Totilin brat, ali je zato (iz Prokopija) sigurno da se to dogodilo u doba Totile. Toma arhiđakon priča u osnovi isto o doseljenju Goto-Sklavina (“iz tevtonskih i poljskih krajeva”) kao i ovaj izvor. On također smešta njihovo doseljenje u doba Totile.

Spomen Totile ima istorijsko opravdanje i u smislu koji Rački ističe:

„Ovaj vladalac bijaše sbilja jedan od prvih junaka svoga naroda, pa si valjda tim steče spomen u kašnjih ljetopisac, u dalmatinskih

²³ Luccari, ‘*Copioso ristretto*’ nav. d., 2.

pako iz onoga također razloga, što bješe svoga vojvodu Ilaufa poslao (549.) u Solin.“²⁴

O prevladavanju germanskog ili slovenskog etničkog elementa kod Goto-Sklavina, koje opisuje izvor, moguće je zaključivati i iz analize imena. Imena su vladara od početka do kraja pričanja u ovome delu narodna. Glavna je poteškoća u rješavanju problematike imena (u prvoj, ali i u drugim glavama) toga izvora u tom što ne znamo kako su ta imena izvorno glasila jer su se menjala prepisivanjem. Tako je M. Orbini ime “Senuladus” promenio u “Sueulado” što je F. Šišić doneo kao Svevlad. S. Mijušković navodi da u vatikanskom rukopisu stoji *Senubaldi* i dodaje:

‘Ova Orbinijeva svojevolutna izmijena, koju je Šišić prihvatio, omogućila je razna lutanja, pa tako J. Rus smatra da je ovo čudno ime prevod germanskog imena Theodorik.’²⁵ U beogradskoj latinskoj redakciji stoji riječ: ‘Senuladus’. U tumačenju je toga imena ključna činjenica da ono u hrvatskoj redakciji glasi Sviholad. Osim toga, M. Orbini nije mogao poteći iz vatikanskog izvora, dakle nije ni F. Šišić prema Orbiniju, mogao izvesti ime Svevlad. Prihvaćajući takvo samovoljno stvaranje imena Svevlad kao dokazanu činjenicu, J. Rus je dalje zaključio da je taj izmišljeni Svevlad prevod germanskog imena Theodorik. Prema mišljenju Lesnyja ovo ime se može prevesti sa Svevlad ili slovensko Samovlad tj . Samo što bi odgovaralo imenu slovenskog vojvode Sama (623-658).²⁶ Totila je neosporno ime, odnosno nadimak gotskog vladara. Poznati se Totila iz ratova s Bizantom prema

²⁴ F. Rački, ‘Ocjena starijih izvora.’ *Književnik*, I/1864, 2, str. 217.

²⁵ S. Mijušković, ‘*Ljetopis popa Dukljanina*’ Grafički zavod, Titograd, 1967, 126, 177.

²⁶ Eduarda Peričića, ‘*Sclavorum regnum*’, nav. delo, dodatak genealogija Svevladovića.

izvorima i natpisima na novcu, zvao Baduila (Badua), a to znači ratnik, borac.²⁷

Ime Ostroylus (Ostroil) u latinskoj redakciji moglo bi biti i germansko.

‘Kod imena Ostroyllus dot. Stroil upozorava Rus na ime Ostrogot(h) i, ae. Ostro- je istočnogotski, t.j. kasniji gotski oblik germanskog austra-,...Ime Strojil(o) svakako bi bolje odgovaralo slovenskim jezičnim zakonima, ali je vjerovatno tek naknadno uneseno u tekst Dukljaninov, jer da je Strojil izvorni oblik, teško bi bilo protumačiti dometak početnog o-.’²⁸ U vezi s tim Mayerovim mišljenjem Radojčić upozorava: “Imena koja počinju s Ostro... ne moraju biti slovenskog porekla. Mogu biti i gotska: Müllenhof, K. *Deutsche Altertumskunde*, II, 1906, 377.”²⁹ U vezi s ovim raspravljanjem treba napomenuti kako u hrvatskoj redakciji piše Stroil i da tome treba posvetiti primarnu pozornost. Stara su srpska i hrvatska imena: Strojil, Strojimir, Strojan, Strojko. Stara su slavenska: Ostrolov, Ostromir, Ostrovod... Prema tome i Ostrojil je slovensko ime.

Ime Brus A. Mayer tumači ovako: ‘Ime trećeg brata Brus: Bris smatra Rus iskvarenom iz Boris. To je i najvjerojatnije. Od slovenskih imena nema mu sličnih, a od germanskih dalo bi se uporediti Briso, Brisolf,...’³⁰ Iz beogradskoga primerka Marulićeva preвода na latinski je vidljivo da ime počinje s ‘Bris’.

Goti su s pripadnicima svojih pomoćnih vojnih odreda posebno naseljavali provinciju Dalmaciju koja im je bila vrlo važna

²⁷ Herwig Wolfram, *Die Goten*. Verlag Beck, München, III.izdanje, 1990, str. 352.

²⁸ A. Mayer, J. Rus, ‘Kralji dinastije Svevladičev’, *Nastavni vjesnik*, knj. XLI za 1932/33, sv.1-3, 80-81.

²⁹ Nikola Radojčić, ‘*O najtamnijem odeljku Barskog rodoslova*’, Narodna knjiga, Cetinje, 1951, 62

³⁰ Mayer, J. Rus, ‘Kralji dinastije Svevladičev’, 81.

zbog gospodarskih i strateških prednosti. ‘Od svih područja jugoistočne Europe Istočnim Gotima je najgušće bila naseljena rimska provincija Dalmacija, odnosno današnja južna Hrvatska i Bosna i Hercegovina. Ti su prostori imali veliko značenje kako u gospodarskom, tako i u strateškom smislu. Na svim područjima jugoistočne Europe Istočni Goti su predstavljali neznatnu manjinu u odnosu na kasnoantičko autohtono stanovništvo. Zajedno s Istočnim Gotima dolazili su i pripadnici drugih germanskih naroda, koji su također služili u istočnogotskoj vojsci.’³¹ Uz navedene i vjerojatno točne konstatacije treba dodati da su s Gotima, koji su stvarno bili i vladajući ratnički sloj, dolazili kao njihovi vojnici i Sklavini. Stvarno doseljivanje Sklavina počinje s Gotima i traje pod vlašću njihove dinastije i to posebno u tijeku VI. st. Upadi Sklavina, posebno u drugoj polovini VI. stoljeća, na neke dijelove Balkana najvjerojatnije su se događali na nagovor gotskih vođa kojima su Sklavini često služili kao vojnici. Prokopije spominje da su neki nagađali da je Totila godine 550/551. godine Sklavine potkupio i poslao na “Rimljane” da car ne bi mogao uspješno ratovati protiv Gota (BG III., 40.).

U drugoj glavi Pop Dukljanin kaže:

II

‘I tako Brus, koji je bio stariji od ostalih, poslije očeve smrti sjede na njegov prijesto i vladao je umjesto njega u zemlji svog rođenja. A Totila i Ostroilo, da bi sebi proslavili ime, po savjetu i želji prvorođenog brata, sakupivši veoma veliku i jaku vojsku izađu iz zemlje i, došavši u provinciju Panoniju, savladaju je i ratom osvoje. Poslije sa silnim mnoštvom stigoše u Templanu.

³¹ Ante Uglešić, ‘*Nazočnost istočnih Gota u jugoistočnoj Europi u svjetlu arheološke i povijesne izvorne građe*’ Disertacija. Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet u Zadru, Zadar, rujna 1996., 122.

Tada kralj Dalmatinaca, koji je boravio u velikom i divnom gradu Saloni, posla glasnike sa pismom kralju Istre, da sakupi vojsku, kako bi im se zajednički suprostavili i odbranili se. I tako oba, sabravši svoj narod, izađoše protiv Gota, a kada su stigli postave logore blizu njih. Tada su, u toku osam dana, kako su logori bili blizu, napadali vojnici sad odavde, sad odande, i teško se ranjavahu i ubijahu. A osmog dana izađoše svi naoružani odavde i odande, hrišćani i saplemenici, i zapodjen-uo se veliki boj, od trećeg sata dana sve do večeri. I presudom Boga, kome niko ne smije prigovoriti zašto je tako učinio, jer se možda neki veliki grijeh sakrivaše u Hrišćanima, okrutni Goti zadobješe pobjedu; izginuo je dio hrišćana i ubijen je kralj Istre, i mnogo hiljada ljudi hrišćana umrlo je na vrhu mača, i najviše je zarobljeno i odvedeno. A kralj Dalmatinaca izbavi se sa samo malo vojnika i pobježe u svoj grad Salonu. Poslije ovoga kako je velika bila vojska Totile a i njegova brata Ostroila, a i narod im se umnožio, po savjetovanju sa svojim velikašima, podijeliše vojsku. I Totila, prelazeći sa svojom vojskom preko Istre i Akvilije, krenu na Italiju i tamo je vodio mnoge i velike bojeve, oblasti i mnoge gradove opustošio i popalio. Otuda prešavši na ostrvo Siciliju, poslije kratkog vremena okončao je svoj život, kao što mu je to bio rekao Božji sluga Benedikt. Ostroilo, pak, brat njegov, ušavši sa svojom vojskom u provinciju Iliriju i vodeći surove ratove, kako ne bijaše nikoga koji bi mu se mogao suprostaviti, zauze čitavu Dalmaciju i pomorske oblasti, dok ne dođe u prevalitansku oblast i tu se naseli. Pošto je kod sebe zadržao nekoliko vojnika, poslao je tada svoga sina po imenu Senulata, da pokori zagorske oblasti u Zagorju. Međutim car konstantinopoljskog grada sakupivši vojsku posla je na Ostroila, jer je bio čuo da je ovaj ostao sa malo njih u prevalitanskom gradu. Potom kad su stigli oni koje je car poslao, pronađoše, kako je rečeno, Ostroila sa nekolicinom; ipak se on pripremio za rat, jer je bio čovjek hrabrog duha. I tako, kada se

zapodenuo boj, Ostroilo pade i bi ubijen, a oni koji su s njim bili okrenuli su u bijeg. Ljudi pak carevi, pokupivši plijen, vratili su se u svoju zemlju.'

Brus je kao najstariji naslijedio Svevlada (u Kronici Sviholada ili Sviolada), a njegova braća Totila i Stroil osvojiše najpre, prema Kaletićevoj redakciji *Hrvatske kronike* 'kraljevstvo ugarsko', a u Marulićevom prijevodu hrvatske redakcije na latinski stoji, kao i u latinskoj redakciji, da su Goti osvojili 'provinciju Panoniju'. Ovaj Kaletićev navod dokazuje da je on namerno prepravljao izvor jer u doba gotskih osvajanja nije postojalo 'ugarsko kraljevstvo'. Osvajači tada s vojskom krenuše u Templanu prema latinskoj redakciji (u Kronici T(a)rnovinu). U Marulićevu prevodu na latinski piše: '...in agro, qui Tarnovija dicitur'. F. Šišić ističe da riječ Templana "ne znači ništa", ali misli "da nam Tomin tekst, može pomoći kod objašnjenja ove reči" i zaključuje: 'Teutonia zvala se u XII i XIII veku ne samo Nemačka uopšte, nego to se ime davalo i Kranjskoj i Štajerskoj, kao delovima nemačke države duž hrvatske granice.

Zato je veoma verovatno, da reč Templana treba korigovati u Teutonia."³² F. Šišić nije u pravu kad Templanu iz toga izvora izjednačuje s Tominom Teutonijom. Templana stvarno ništa ne znači osim što je tako pogešno preveden hrvatski naziv T(a)rnovina.

Vojskama spomenute braće suprotstavile su se vojske kralja dalmatinskog i kralja Istre. Svi se vladari u ovom izvoru, nezavisno da li im je krunu priznao papa ili Vizantija, nazivaju se kraljevima, pogotovo u odnosu na pogešno mišljenje da riječ

³² F. Šišić, *Letopis Popa Dukljanina*. Srpska kraljevska akademija, Beograd-Zagreb, 1928, str. 423.

kralj potiče tek od Karla Velikog.³³ Kraljevska titula u to doba odgovara istorijskoj stvarnosti pa su je tako stari pisci i zapisivali. *Kralj* je u ovom izvoru oznaka za vladara i ona prvobitno nije imala značenje koje je kasnije stekla na Zapadu. Radoslav Rotković upozorava da se termin *rex* kod Dukljanina tumači kao *kralj* iako bi se prema značenju glagola trebalo prevoditi kao vladar ‘a to znači da može da bude i knez!’ R. Rotković zaključuje: ‘U Galiji Vercingetorix je bio knez. Ilirskoga vladara Gencija krsti Tit Livije istom titulom *rexa*. (*Ab Urbe condita, lib. XLV, 43*). Pa ako je titula *rex* priznavana pokorenim Ilirima, nema razloga da se postavljaju upitnici uz Dukljaninove titule *rex-a*, kako su to radili i Ivan Lucić u XVII i Mijušković u XX vijeku.’³⁴ Navedeno Rotkovićevo mišljenje treba upotpuniti u smislu da *rex* u latinskoj redakciji, odnosno *kralj* u prvobitnoj hrvatskoj redakciji vlada zajedničkom državom i da je nadređen svim banovima u toj državi tako da u ovom izvoru termin *kralj* ne može značiti *knez*.

Vojske kralja dalmatinskoga (kralja Dalmacije) i kralja Istre u obe redakcije tretiraju kao ‘strana krstjanska’ u Kronici, odnosno kao hrišćani u Ljetopisu. U prevodu *Hrvatske kronike* na latinski, navodi se kako je Stroil opljačkao primorske gradove, razrušio gradove Skradin i Solin, luku cijele pokrajine, i ne

³³ Spomen gotskih vladara kao “kraljeva” ne umanjuje nego upravo dokazuje verodostojnost izvora. Izraz “*rex*” nije ni na Zapadu imao uvek isto značenje. “Naslov kralja (*rex*) nosi germanski vođa Odoakar, iako je on pravno bio namjesnik rimskoga cara s naslovom ‘*patricius*’. Taj naslov nose i istočnogotski vladari Teodorik i Alarik, iako su i oni pravno bili namjesnici bizantinskih careva. U Franačkoj naslov kralja nose i vladari pojedinih dijelova franačke države, iako oni priznaju vrhovnu vlast kralja cijele Franačke.” (D. Mandić, *Rasprave*, nav. d., 183-184.).

³⁴ R. Rotković, *Crna Gora i Dušanovo carstvo*. Grafos, Cetinje, 1997, 17

zaustavivši se još tim zločinima , poslao svoga sina Senulata (u Kronici Sviolada) sa delom vojske ‘u unutarnju Dalmaciju, koja se sada zove Hrvatska, da je osvoji’. Ovaj Marulićev navod ne slaže se sa navodom Ljetopisa koji kaže ‘...poslao je tada svoga sina po imenu Senulata, da pokori zagorske oblasti u Zagorju’.

Nakon opisane pobede na početku druge glave braća Totilo i Ostroilo su se razdvojili. Totila sa svojom vojskom ‘*prelazeći sa svojom vojskom preko Istre i Akvilije, krenu na Italiju i tamo je vodio mnoge i velike bojeve*’ i ode u Italiju. Hrvatska i latinska redakcija se razlikuju u stilizaciji opisa Ostroilova osvajanja. Prema hrvatskoj redakciji Ostroilo je zauzeo “kraljevstvo od Ilirije”, tj. svu zemlju “ča jest s ovu stranu Valdemije deri do Polonije” (‘Polonigie’).

To je, prema Šišiću, od Vinodola do Valone. M. Orbini piše: “Pelonia, o Peloviata”.³⁵ Ostroilo je potom osvojio Bosnu, došao u Dalmaciju i rasuo primorske gradove. On je tada poslao sina Senulata (Sviolada) da zauzme ‘i donju zemlju i zagorsku’. Ostroilo je s malo vojske ‘ostao u Prilivitu, a to je u Bosanske strane’ po Kronici. Careva ga je vojska tu napala, a u tom boju je i sam poginuo. Po Maruliću (u prevodu sa latinskog) : ‘*Sami Sviolad je vladao Bosnom, Valahijom sve do granica Poljske, zatim Dalmacijom i Hrvatskom postupajući vrlo zlobno prema kršćanima*’. U hrvatskoj redakciji Kronike imamo ‘*da je Stroil poslao sina s mnoštvom vojske u donju i u [za]gorsku zemlju, a on da je ostao u Prilivitu.*’

U beogradskoj latinskoj redakciji piše “in regione Prevalitana”, a malo dalje “in Prevalitana urbe”. Iz hrvatske i iz latinske redakcije nedosmisleno proizilazi da se radi o gradu, a ne o području, što znači da se ne misli na Prevalitanu, kako je krivo prevedeno u latinskoj redakciji. R. Rotković posebno ističe ovo: ‘Ovđe je mjesto da se kaže da Prevalitana nije posto-

³⁵ F. Šišić, *Letopis*, nav. d., 295.

jala. To je pridjev. Ostroilo ‘residit in Regione Prevalitana’, napisao je prepisivač, pa je velikim slovima nametnuo naziv Prevalitana. Ispravno je jedino Prevalis, prae+vallis = predolje.³⁶ U hrvatskoj se redakciji taj grad Prilivit smješta u Bosnu koja je, sudeći po arheološkim nalazima i mogla biti stvarno središte goto - sklavinske države. Vojislav D. Nikčević se ne slaže s tom konstatacijom. On smatra da je da je još Dioklecijan 294-5. godine ukinuo savez sarmatske Dalmacije i Diokleje i po skitskom pravu starijeg, od teritorije Diokleata i Tribala stvorio provinciju i dijecezu Prevalitanu. Pod Teodosijem I od 391. do 401. godine stvara se federalno kraljevstvo Dalmacije, sa Venetima, dva Norika, Dalmacijom i Prevalitanom, kojoj je pripao i Novi Epir. Odlukom imperatora Honorija i Teodosija II 18.01.415. godine Savezno Kraljevstvo Dalmacije i Diokleje priznato je kao država-saveznik, dobrovoljno pridružena Rimskom carstvu. Dukljanin Konstancije 410-11. postaje magistar utriusque militiae,³⁷ 421. postaje regent do 423., a posle je od 423-425. izabran za princepsa Duklje i poslednji put se pojavljuje kao princeps archiepiscopus Diocletianorum i vikar Italije. On je praktično vladar sa najvušom titulom u kraljevstvu. Novi princeps postaje Maksimus i nosi i titulu dux (vojvoda). Imperator Lav I potvrđuje Kraljevstvo Dalmacije i Diokleje, kao prvo slovenogotsko kraljevstvo pod vlašću ostrogotskog vladara Tiudimira (Tudjemira) (468/9-474), sa titulom rex Sclavorum kao direktni potomak Modaharija, poglavara baltičkih Skita iz 378. godine.³⁸ Godine 535. Justinijan zvanično gasi kraljevstvo Dalmacije i Diokleje. U aprilu 535.

³⁶ R. Rotković, *Odakle su došli preci Crnogoraca. Onomastička istraživanja*. MontEdit. Podgorica, 2000, 263.

³⁷ Commander-in-chief, glavni šef komandanata rimske vojske.

³⁸ Vojislav D. Nikčević, *‘Duklja i Prevalitana’*, Podgorica, 2012, 642-3, 453.

Justinijana Prima postaje glavni grad Prevalitane.³⁹ Sledeće godine dovode slovenogotskog vladara Svevlada da bi obnovili Kraljevstvo Dalmacije. Prema Nikčeviću poslednji princeps arhiepiskop Diokleata je Iljija i vikar Italije od 550-posle 553 godine. Od 588. godine stvara se novi avarsko-slovenski egzarhat, pod vodjstvom Diokleta nepoznatog imena sa Starim i Novim Epirom, Tesalijom i Makedonijom u sastavu (verovatno je to Svevlad II (Senudial)) koji je nasledio svoga oca koji je poginuo u vreme Justinijanove vladavine oko 552. kada i njegov brat Totila u Italiji. Nikčević smatra da je u to vreme rex Sclavorum bio Tribal Kacon (Chatzon) 586. vođa slovensko-avarskog pohoda na Solun.⁴⁰

U II. se glavi opisuje nastanak države pod vlašću gotske dinastije. Prokopije (BG 1,7) svjedoči da Goti poslije gotsko-bizantskih borbi 536. godine nisu iselili iz Dalmacije i Liburnije. Te godine je, prema Prokopiju, vojskovođa Konstancijan zadio svu Dalmaciju i Liburniju i pridobio za sebe (Bizant) sve Gote koji su nastavali te pokrajine.⁴¹ Posle završetka gotskih ratova s Vizantom, dakle od druge polovine 6. stoljeća do kraja 8. stoljeća Goto-Sklavini mogli su nesmetano nastaviti vladati tim zauzetim teritorijem. „Poslije smrti cara Heraklija,... pa sve do početka 9. st. Bizant je bio rastakan dvorskim spletkama i unutarnjim nemirima te zabavljen novim neprijateljima: Saracima i Bugarima tako, da nije mogao misliti na zapadni dio Balkana. Slabost Bizanta bila je tolika, da nije mogao dovesti u pokornost ni pojedina slavenska plemena na Peloponezu i drugim krajevima klasične Grčke, iako je u tim zemljama živjelo

³⁹ Idem, 644.

⁴⁰ Idem, 500.

⁴¹ Elio Bartolini, *I Barbari*. Longanesi & C, Milano, 1982, str. 654. Kad bi se Prokopijev grčki izvornik preveo i u smislu da je Konstancijan Gote 'pokorio', to opet potvrđuje da oni nisu napustili Dalmaciju i Liburniju.

još mnogo grčkoga pučanstva, koje je, naravno, žudjelo za grčkom državom u Bizantu. Carigradski patrijarh Nikola Mistik zabilježio je, da su Slaveni u Peloponezu bili nezavisni od Vizanta punih 218 godina, od god. 588. do god. 806. Kada Bizant nije bio u stanju tim blizim grčkim krajevima s brojnim grčkim narodom vladati, kako bi se moglo predmnijevati, da je u to doba vladao daljnjim balkanskim zemljama...

Za sve vrijeme od cara Heraklija pa do konca osmoga stoljeća nemamo nikakva povijesnog izvora, koji bi nam kazivao, da su Bizantinci vršili neku vlast na cijelom... prostoru od Raše do rijeke Vojuše.⁴² U nastavku Ljetopisa Pop Dukljanin kaže:

III

‘A kada je njegov sin Senudial čuo za očevu smrt, stiže što je brže mogao sa vojskom, misleći da pronađe careve ljude da bi osvetio očevu smrt, ali je pronašao veoma malo. Najzad preuze kraljevstvo, i vladao je umjesto oca, i rodio je sina, kojega je nazvao Selimir. A u granicama njegovog kraljevstva, od Vinodola do Apolonije, bile su kako primorske tako i zagorske oblasti. Nanoseći mnoge nepravde hrišćanima, koji su živjeli u primorskim gradovima, i proganjajući ih, umro je dvanaeste godine svoje vladavine.’

Ostroilov sin Svevlad vladao je (do smrti) dvanaest godina progoneći hrišćane. Njegovo kraljevstvo bilo je *‘od Vinodola do Apolonije, bile su kako primorske tako i zagorske oblasti.’* U drugoj glavi hrvatske redakcije jasno stoji da se Stroilova država prostire do Poljske („Polonije“). Redaktor je, prevodeći ovu glavu s hrvatskoga na latinski, ispustio opis granica Ostroilove zemlje. U trećoj se glavi hrvatske redakcije Kronike granice

⁴² D. Mandić, *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*. Hrvatski povijesni institut, Rim, 1963, 161-162.

Silimirove države ovako opisuju: ‘*I bi kraljevstvo njegovo Bosna i Valdein deri do Polonije, tako primorsko kako i zagorsko kraljevstvo.*’

Pojedini autori sasvim nekritički vjeruju da je reč ‘Polonija’ isto što i ‘sredovječna Polana, stara Apolonija, koja je ležala namjestu današnje Polane, nedaleko Valone, u južnoj Albaniji’⁴³. M. Marulić je prevodeći hrvatsku redakciju ove glave to ovako preveo:

‘*Ipse autem Sevioladus Bosnae, Valachiae usque ad Poloniae fines et Dalmatiae Croatiaeque imperavit,...*’⁴⁴

Ovde se moramo osvrnuti na Luccarija koji je u svijim Analima posebno obratio pažnju na ovaj deo istorije Dalmacije. On navodi da je Raguza bila ponovo naseljavana oko 693. kada je Salona bila razorena iako je to bilo u vreme provale Avara oko 614. godine. Umesto toga poznata je provala Slovena i napadi na Solun 688. godine kada su bili poraženi od vizantijskog cara Justinijana II Rinotmeta kada je preseljeno 100000 Slovena u severni deo maloaziske teme Opsikon. On je verovatno pomešao ovu prvu provalu Slovena sa mnogo kasnijem događaju.⁴⁵ On navodi takodje da je Raguza odbila napad Slovena oko 700. godine. Posle provale Slovena pod Ostrivojem 548. godine napravljen je čak i jedan grad po njegovom imenu. Prešli su reku Albi koja se dana zove Lab ili Labut(?), upali su u Carniolu (današnja Karantanija) i osnovali grad Slovingrad (Vendilgrac)(?). Pošto je kao slavni kapetan pao u bici nasledio ga je sin Svevlad, dok je njegov sinovac Selimir osvojio Scutari (Skadar), a kasnije je uzurpirao naziv kralja Dalmacije i bio u sukobu sa Grcima sa različitom srećom. Postigao je da ga

⁴³ Idem, 467.

⁴⁴ U prevodu s latinskog: ‘Sam Sviolad je vladao Bosnom, Valahijom sve do granica Poljske, zatim Dalmacijom i Hrvatskom.’

⁴⁵ Luccari, ‘*Ristreto*’, nav. d., 2.

imperator Justinijan proglasi za vojvodu Zete (Centa) (nazvanoj po reci Zeti). Zeta se tada delila po Luccariju na superiore (gornju) i inferiore (donju) Zetu. Pominju se i gradovi Dugla (Duklja), Drivasto (Drač), Scutari (Skadar), Dagno(?) i Podgorica.⁴⁶ Interesantno je da se pominje i žena Selimira, ćerka slovenskog barona Istoka (prema Efemeridama Duklje) koji je navodno bio oženjen sestrom Justinijana, Biljencom. Ovaj podatak nemamo u vizantijskim izvorima pa ne možemo uzeti kao pouzdan. Nakon toga Luccari preskače sve vladare Popa Dukljanina, do Budimira tj. Svetopeleka, sina Selimira koji je živeo u vreme Ćirila iz Soluna koji je doneo hrišćanstvo.⁴⁷ Ovde očigledno dolazi do zbrke u hronologiji koju je napravio Pop Dukljanin koji je verovatno duplirao vladare sa različitim imenima u različitim stolicima.

Svevladova država protezala se od Vinodola (na granici sa Hrvatskom) do severne Albanije, a pominjanje Polonije ili Poljske verovatno je kasniji dodatak pa ga Luccari nije uzeo u obzir.

Sada se moramo osvrnuti na Konstantina Porfirogenita koji je 949. godine pisao „De Administrando imperio“ i neke svoje glave posvetio Južnim Slovenima. Glava 32 posvećena je Srbima.

‘32. O Srbima i zemlji u kojoj sada stanuju. Treba znati da su Srbi potomci nekrštenih Srba, koji se još zovu i Beli, koji žive sa one strane Turske (Mađarske) na mestu koje se kod njih naziva Bojki (Bojka), gde im je susedna Franačka, kao i velika Hrvatska, ona nekrštena, koja se još zove i Bela. Tamo su, dakle, ovi Srbi živeli od početka. Pošto su dva brata nasledili na vlasti svoga oca u Srbiji, jedan od njih je uzeo polovinu naroda i prebegao Irakilju, caru Romeja (Vizantinaca), i taj isti car Irakilje

⁴⁶ Idem, 4.

⁴⁷ Idem, 5.

ga je primio i za naseljavanje mu je dao mesto u Solunskoj temi Serviju (Srbica), koja od tada nosi taj naziv. Posle nekog vremena, su ti isti Srbi odlučili da se vrate u svoje zemlje i car ih je pustio. Kada su prešli reku Dunav, oni se pokaju i preko stratega koji je tada bio u Beogradu, jave caru Irakliju, da im on da drugu zemlju za naselje. I pošto sadašnja Srbija i Paganija i zemlja Zahumljana i Travunija i zemlja Konavljana, beše pod vlašću cara Romeja, a pošto su te zemlje bile opustošene od Avara (jer su iz tih zemalja oni isterali Romane koji sada žive u Dalmaciji i Draču), to car u ovim zemljama naseli iste Srbe i oni behu potčinjeni caru Romeja, a car ih pokrsti dovevši sveštenike iz Rima i, naučivši ih da pravilno vrše dela pobožnosti, izloži im hrišćansko učenje. Kada Bugarska beše pod vlašću Romeja⁴⁸, pošto je umro onaj isti arhont (knez) koji je prebegao caru Irakliju, njega je nasledio u vladavini njegov sin, a zatim njegov unuk, i tako redom arhonti iz istog roda. Posle izvesnog broja godina od njih se rodio Višeslav (Vojislav), a od njega Radoslav, a od njega Prosigoj, a od njega Vlastimir i sve do vremena ovoga Vlastimira Bugari su živeli mirno sa Srbima, kao bliski susedi, voleći jedni druge, nalazeći se u službi i potčinjenosti prema carevima Romeja i primajući od njih dobročinstva'.⁴⁹

Odakle su Srbi došli postoji 3 teorije o zemlji Bojci:

Sam termin Bojka ali i njen tačan položaj do danas nisu razrešeni i na snazi su tri pretpostavke koje je smeštaju:

1. zapadno od Bele Hrvatske na prostor severne Češke i Lužice
2. istočno od Bele Hrvatske na prostor istočnog Zakarpatja odnosno na severozapad današnje Ukrajine

⁴⁸ U vreme kada su Bugari došli na sadašnju teritoriju 679. godine.

⁴⁹ http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/duklja/de_administrando_imperio.htm; Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, II, obradio Božidar Ferjančić, Beograd, 1959, 47.

3. na područje današnje Poljske (gornji tok Visle i Odre)

Poznat je knez Dervan, pominje ga Milojević⁵⁰ u svojoj istoriji Srba i smatra da je od njega počela nova dinastija Dervanovića. У „Фредегаровој хроници“ („Псеудофредегарова хроника“) пише да се Дерван, „кнез Срба, који су словенског порекла“ („...*Deruanus dux gentis Urbiorum, qui ex genere Sclavinorum erant...*“) после Самове победе над франачком краљевином 631/632. године и њиховим краљем Дагобертом одвојио од Франака и прикључио великом савезу словенских племена којим је владао Само (око 623-658)⁵¹. Као што каже Константин, први српски knez (arhont) имао је 2 сина од којих је један остао у Белој Србији, а други отишао у Солунску тему Сервију (Srbicu), а касније и тадашњу Србију, па затим његов син па unuk и још неки све до Вишеслава. Према попу Dukljaninu имамо следеће:

IV

‘Njega je naslijedio u kraljevanju njegov sin Selimir, koji je premda paganin i iz istog roda, sa svima je bio u miru i voljeo je sve hriscane, i najmanje ih je proganjao. Sklopio je s njima ugovor i plaćali su mu danak. U njegovo doba zemlja se smirila i ispunila mnoštvom Slovena. I rodio je sina koga je nazvao Bladin. Umro je dvadesetprve godine svoje vladavine.

⁵⁰ Miloš S. Milojević, *‘Одломци историје Срба и српских - југославенских - земаља у Турској и Аустрији’*, Београд, 1872.

⁵¹ FREDEGARII SCHOLASTICI CHRONICUM CUM SUIS CONTINUATORIBUS, SIVE APPENDIX AD SANCTI GREGORII EPISCOPI TURO-
NENSIS HISTORIAM FRANCORUM, <http://www.thelatinlibrary.com/fredegarius.html>.

V

Kraljevstvo je primio njegov sin Bladin, koji je išao očevim putem, i držao je kraljevstvo svojih otaca u miru. Rodio je i sina koga je nazvao Ratomir, koji je od djetinstva počeo da biva veoma grub i ohol. Osim toga dok je Bladin vladao, pokrenu se bezbrojno mnoštvo naroda sa velike rijeke Volge, po kojoj su dobili ime. Naime po rijeci Volgi sve do današnjeg dana nazivaju se Vulgari (Bugari). Ovi su sa ženama, sinovima i kćerima, kao i sa svom stokom i veoma velikim imetkom, bili došli u provinciju Siloduksiju. Predvodio ih je neki po imenu Kris, koga su na svome jeziku zvali „kagan“ što bi na našem bilo „car“, pod kojim bijaše devet prvaka, koji su upravljali narodom i sudili mu, budući da ga je bilo veoma mnogo. Dakle napadnu Siloduksiju i osvoje je. Odatle, ratujući zauzmu cijelu Makedoniju. Poslije ove čitavu oblast Latina, koji su se u ono vrijeme nazivali Romani, a sada se zovu Morovlasi, što znaci Crni Latini. Iako je car s njima vodio mnoge ratove sjedeći na svome prijestolu, i ne mogavši nikako da ih savlada, poslao je glasnike i sklopio sa njima mir, i tako ih se riješio. Slično tome, i kralj Bladin je sa njima sklopio mir, vidjevši da je ogromno mnoštvo toga naroda. I započеше oba naroda da se mnogo vole međusobno, to jest Goti, koji su i Sloveni, i Bugari, a najviše stoga što su oba naroda bila srodna i svima je bio jedan jezik. Najzad Bugari već odasvud bezbjedni, izgradiše sebi kuće i sela i naseliše zemlju koju su zauzeli sve do današnjeg dana.

VI

Međutim preminu Bladin i umjesto njega vladao je Ratomir, njegov sin, koji je bio istaknuti neprijatelj hrišćanskog imena od dječastva, i počeo preko svake mjere da proganja hrišćane, želio

je da satire njihovo ime u zemlji i njegovom kraljevstvu, uništio je mnoge njihove gradove i naselja, a druge je poštedio i preveo u roblje. Ali hrišćani vidjevši da im predstoji velika nevolja i proganjanje, počеше da se okupljaju po planinskim vrhovima i da podižu čvršća naselja, utvrđenja i zgrade, kako su će mogli, da bi tako izmakli iz njegovih ruku, dok ih Bog ne posjeti i spase ih.'

Po svemu sudeći narod koji se spustio sa Volge nazvan Vulgari je iskvareno od Bugari. Teritorija te Bugarske je bila tolika velika i narod veliki da im je ivizantijski car plaćao danak da bi ih se rešio. Oni su se brzo pomešali sa Slovenima tako da su posle bili prijatelji. Neki pisci zbog hronološke nemogućnosti da dolazak Bugara smeste na početak 6. veka smatra da to uopšte nisu bili Bugari. Mi smatramo da je Pop Dukljanin napravio greške u hronologiji vladara. Prvo je skratio za najmanje dva pokolenja istoriju Dalmacije dodeljujući Ostroilu napad na Salonu koji se zbio 614. godine. Moguće je da je postojao neki napad oko 550. godine, ali to bi verovatno bilo zabeleženo u vizantijskim izvorima.⁵² Pre će biti da je dva vladara istog imena, Ostroilo, Pop Dukljanin spojio u jednog. Tako imamo niz vladara Svevlad I koji je vladao 492-538 (prema Marulićevom prevodu Kronike umro te godine), Bris (538-542), Ostroilo I

⁵² Prema Tomi arhidjakuonu – „U to vreme papa Jovan IV (640-642), budući rodom Dalmatinac, mnogo se ožalosti, kada ču za nesrećni udes svojih zemljaka. On pošalje Slovenima u Dalmaciju nekog opata Martina sa znatnom sumom novca, da njihovo roblje od njih otkupljuje, koji u tom poslu dosta i uspe.“ Ovo se možda odnosi na propast Solina i ostalih gradova u Dalmaciji oko 640. godine. Vidi: Historia Salonitana VIII.1-3, Cf. Anast Bibliothec. Vita Joannis IV. U ranijem kazivanju Toma kaže 'Priča se da je Salona bila razorena u vrijeme Gota koji su pod vodstvom Totile krenuli iz krajeva Teutonije i Poljske.', Idem.VII -3. Ovde dolazi očigledno do greške u hronologiji, jer pominjanje pape Jovana dolazi neposredno posle ovih događaja, iako je Totila vladao gotovo vek ranije.

koji je vladao približno u isto vreme kada i Totila (542-552), njegov sin Svevlad II (552-590) kada je bila druga provala Slovena prema Solunu, zatim njegov sin Ostroilo II (590-620) koji je izvršio uništenje Solina sa Avarima 614. godine. Zatim je zavladao slovenski vojvoda Samo (623-658) tj. Pop Dukljaninov Samovlad ili Svevlad III koji je ostvario široki savez Slovena prema Fredegaru (oko 660. godine), kome se pridružio srpski knez Dervan oko 630. godine. Pop Dukljanin zna samo za vladare Dalmacije tako da nema spomena o ovome srpskom vladaru. Ako umesto Svevlada uzmemo Dervana od 621.-658. koji mu se pridružio i nastavimo sa sinom Selimirom I (658-679), Bladinom (Vladin) (679-710) i Ratimirom (710-740) imaćemo pokolenja koja nedostaju kod Konstantina Porfirogenita u njegovom poglavlju o Srbima.

VII

‘Pošto je umro Ratomir, od negovog roda vladala su četiri nemilostiva kralja, ali ne u isto vrijeme, već jedan za drugim, svaki u svoje vrijeme. A u njihovo vrijeme hrišćani su bili uvijek proganjeni, a stoga što su bili neprijatelji i progonitelji hrišćana, smatrali smo da je dugo pričanje o njihovim nemilostivim djelima i životu, budući da žurimo da dopremo do boljih i ugodnijih stvari...’

Četiri nemilostiva kralja koje pominje Pop Dukljanin u svim verzijama su verovatno Višeslav (750-780), Radoslav (780-810), Prosigoj (810-830) i Vlastimir (830-860). Sve ove godine vladanja su približne. Tek u vreme sina Mutimira Srbi primaju hrišćanstvo između 872. i 878 godine. Iz drugih izvora se o ovome periodu malo zna. Na osnovu istraživanja koje je izvršio Vojislav Nikčević⁵³, drugi napad na Solun bio je oko 600.

⁵³ V. Nikčević, *‘Duklja’*, nav. d., 502.

godine (neki autori daju 623. i 630.), Kacon je umro 623/630 godine. Oko 626. godine dolazi do zajedničkog napada Avaro-Slovena sa Balkana sa Bugarima i Persijancima na Konstantinopolj. Tada dolazi do obnavljanja kraljevstva Slovena.⁵⁴ Ono je sada pomorska tema Dalmacija i njome upravlja egzarh koga postavlja vizantijski dvor. Oko 650-60. rimski slovenski garnizoni smanjuju efektivu, Vizantija nema novca da održava i plaća veliki broj najamnika. Sloveni se razgraničavaju sa Langobardima 661-2. godine. Južno od Salerna, diže se kastrum Slovenska tvrđava u kojoj će biti zajednička posada. V. Nikčević smatra da je tada rex Dalmatiae bio Pavlimir sa sedištem u Lau-Raguzi, iako ga Pop Dukljanin stavlja u 9. vek.⁵⁵ Početkom 8. veka počinje raspad kraljevstva Dalmacije jer Travunjani i Humljani teže svojoj nezavisnosti. Prema Nikčeviću od 717-741. nestaje Kraljevstvo Dalmacije (Diokleje), stvaraju se 2 nova Travunija i Zahumlje. Nakon toga tokom pregovora sa Bugarskom u vreme kagana Kormisosa (740-756), upada dukljanski vladar arhont Slovena Sever “načinivši mnogo zla”⁵⁶. Sledi njegov pohod 759. i 763. godine. Bugari su potučeni, savez zapadnog Balkana omogućio je Konstantinu V da obnovi vizantijsku vlast nad Makedonijom i Trakijom. Poslednji pobedonosni pohod ovog cara bio je 774. godine protiv bugarskog kana Teleriga (772-777). Kraljevstvo Dalmacije ponovo se javlja u dokumentima od Epidaura (Cavtata) do Drača oko 790. godine i staje na čelo federacije Travunije, Zahumlja i Srbije⁵⁷. Nikakve podatke nemamo o dinastiji Višeslavića sve do kneza Višeslava, Radoslava, Prosigoja i Vlastimira koji je ratovao 3 godine (839-842) sa

⁵⁴ Idem, 510.

⁵⁵ Idem, 514-15.

⁵⁶ Idem, n. 470 (Theophanis).

⁵⁷ Idem, 539.

bugarskim kanom Presijamom (836-52) i odneo pobjedu. Posle kralja Ratimira oko 740, nema kraljevstva Dalmacije, a tu titulu nosili su naizmenično vladari Travunije i Duklje i Srbije. Pop Dukljanin posle Ratimira navodi 4 nekrštena kralja (vidi ranije u tekstu), a zatim kaže:

IX

Međutim preminuo je kralj Satimir i kraljevstvo je primio njegov sin po imenu Svetopelek. Odista dok je Svetopelek vladao, poslao je papa Stefan pismo časnom čovjeku, učenom Konstantinu, pozivajući ga k sebi. Čuo je bio naime o njemu da je svojim propovijedanjem uspio da preobrati bezbrojan narod, i zbog toga je želio da ga vidi. I tako je Konstantin najsvetiji čovjek, zaredio sveštenike, načinivši pismo za slovenski jezik, preveo je Hristovo Jevandjelje i Psaltir i sve svete knjige Starog i Novog zavjeta sa grčkog na slovensko pismo, uredio im je i liturgiju po grčkom načinu, i učvrstio ih je u Hristovoj vjeri, oprostivši se sa svima koje je preveo u Hristovu vjeru, prema apostolskoj naredbi požuri da otputuje u Rim. A dok je putovao prođe kroz kraljevstvo kralja Svetopeleka koji ga je primio s počastima. Tada Božji čovjek Konstantin, kome je papa Stefan kasnije kada ga je posvetio za monaha nadjenulo ime Kiril, počeo da propovjeda kralju jevanđelje Hristovo i vjeru Svete Trojice. Na njegove propovjedi kralj Svetopelek je povjerovao u Hrista, i pokršten je sa svim njegovim kraljevstvom, i postao je provjereni i odani poštovalac Svete Trojice. Nekoliko dana kasnije, dok je boravio kod kralja ovaj veoma blaženi čovjek, učvrstio ga je u vjeri i učenju Hristovom i oprostivši se od svih hrišćana, otputovao je u Rim. U to vrijeme načinjeno je veliko veselje i hrišćani, spuštivši se sa planina i skrivenih mjesta, đe su bili rasuti, počеше da hvale i blagosiljaju ime Gospoda, koji spašava one koji se u njega uzdaju.

Poslije je kralj Svetopelek naredio hrišćanima koji se služahu latinskim jezikom, da se vrate svaki u svoje njesto, i da obnove gradove i naselja, koja su ranije pagani razorili. Kralj je još htio da se u njegovo doba ponovo zapamte, opišu i zabilježe granice i krajišta svih pokrajina i oblasti njegovog kraljevstva, riječima im je ovo iznio, ali u to vrijeme nije se našao niko, koji bi kralju dao siguran odgovor o ovoj stvari. Tada kralj, pun Božije mudrosti, i koristeći zdrav razum, posla mudrace i plemenite ljude kao glasnike časnom i apostolskom čovjeku, papi Stefanu, i caru Konstantinopoljskog grada Mihailu, moleći i tražeći da ga udostoje i pošalju po veoma mudrim ljudima stare privilegije, u kojima su zapisane granice i krajišta, pokrajine i oblasti ili zemlje. A kada su kraljevi poslanici stigli u Rim, i saopštili kraljeve riječi papi Stefanu, časni papa mnogo se obradovao a najviše, jer je ulučio priliku da pošalje veoma mudre ljude, koji bi novajliju u vjeri i slabašnog još kralja i njegov narod napasli i nahranili nebeskim hljebom i životnom riječju. I tako posla svoga vikara, po imenu Honorija, kardinala - svještenika svete rimske crkve, kome je predao moć da obavezuje i razriješuje, da uništava i razara, gradi i zasejava, kao sto je običaj, kada rimska stolica šalje po stranama svijeta poslanike ili vikare, i takođe mu je naredio da povede sa sobom jos dva kardinala - episkopa, koji bi narodu sada u vjeri posvjećivali episkope, ili crkve, i riječ života svakodnevno zasiljavali u njihovim srcima. Pošto su stigli kardinali i episkopi zatekoše kralja u ravnici Dalme, a on ih je primio sa mnogo počasti i poštovanja. Tada kralj zapovijedi da se u toj istoj ravnici Dalme sakupi sav narod zemlje, i njegovog kraljevstva. Međutim dok se narod sakupljao, stigoše plemeniti i mudri izaslanici Lav i Jovan, koje je poslao car Mihajlo i drugi mudri ljudi, koji su primljeni od kralja i kardinala s poštovanjem. Kada su se sakupili svi, kako oni koji govorahu latinskim jezikom, tako i oni koji govorahu slovenskim jezikom po naredbi

apostolskog vikara Honorija, i najhrišćanskijeg kralja Svetopeleka načiniše sabor u toku dvanaest dana. Na njemu se osam dana raspravljalo o božanskom zakonu i Svetom pismu i položaju crkve, a ostala četiri dana bilo je govora o kraljevoj moći, o vojvodama, o kneževima i satnicima i o položaju kralja. Na tom istom saboru dok je slušao čitav narod, ponovo su pročitane stare privilegije, kako latinske tako i grčke, poslate od pape i od cara, o podjeli pokrajina ili zemalja, kako su zapisali i odredili drevni carevi. I tako je riješio kralj i sav narod. Dvanaestog dana, pošto je završen sabor, rukom vikara Honorija i kardinala i episkopa kralj je krunisan, i to je krunisan po obredu rimskih kraljeva, i načinjeno je veliko veselje u narodu i u cijelom njegovom kraljevstvu. Poslije toga zapovijedio je kralj da se posvete arhiepiskopi, jedan u Splitu, a drugi u Duklji; isto tako su posvećeni mnogi episkopi, i crkve koje su bile porušene i oskrnavljene, obnovljene su i osvećene. Kralj je odredio takođe, da niko ne ometa ni u čemu nijednu crkvu, ili da ima neku moć pod čijom je jurisdikcijom ta crkva, ako bi pak drukčije činio, povrijedio bi kraljevsku krunu. Poslije ovoga prema sadržaju privilegija, koje su pročitane pred narodom, napisao je privilegije, podijelio pokrajine i oblasti svoga kraljevstva, i njihove granice i krajeve na ovaj način: prema toku voda koje teku sa planina i ulijevaju se u more na južnoj strani imenova Primorje, a prema vodama koje sa planina teku ka sjevernoj strani i ulijevaju se u veliku rijeku Dunav, nazvao je Srbija. Zatim je primorje podijelio u dvije pokrajine: od mjesta Dalme đe kralj tada boravljашe, i đe je bio sabor, sve do Vinodola nazva Bijelom Hrvatskom, za koje se kaže i donja Dalmacija. Uz saglasnost gospodina pape Stefana i njegovih izaslanika, ustanovi Salonitansku crkvu kao mitropoliju, pod čiju je upravu stavio ove crkve naime: Split, Trogir, Skradin, Vranu, što je sad tvrdjava Zadra, Nin, Rab, Osor, Krk i Epidaur; koji se sada zove Raguzium. Isto tako od navedenog mjesta

Dalme sve do grada Bamblone, koji se sada zove Drač nazvao je Crvena Hrvatska, za koju se jos kaže Gornja Dalmacija. I kao što je u donjoj Dalmaciji ustanovio Salonitansku crkvu kao mitropoliju, na isti način u Gornjoj Dalmaciji su Dukljansku crkvu, prema drevnom pravu, uredili mitropoliju pod čijom su upravom proglasili ove crkve, a naime: Bar, Budvu, Kotor, Ulcinj, Drač, Skadar, Drivast, Pilot, Srbiju, Bosnu, Travuniju, Zahumlje. Srbiju, pak koja se naziva i Zagorje, podijelio je u dvije pokrajine: jednu od velike rijeke Drine prema zapadnoj strani, sve do planine Pini, koju je nazvao još Bosnom. Drugu, pak, od iste rijeke Drine prema istočnoj strani sve do Lipljana i Laba, koju je nazvao Raškom. Svugdje, pak, u pokrajinama odredio je bana, to jest vojvodu, od svoje braće po krvi, i župane, to jest kneževe, i satnike, to jest, centurione, od plemenitijih ljudi iz istih pokrajina. Dao je pak svakome banu, to jest vojvodi, vlast da ima pod sobom sedam centuriona, koji bi pravo sudili narodu i primali danak, i predavali ga banu. Banovi bi poslije toga polovinu predavali kralju a polovinu zadržavali za sebe. A kneževima, to jest županima, zapovijedio je da svaki ima pod sobom jednog satnika, koji bi s njim jednako pravedno sudio narodu, a dva dijela danka kneževi, to jest župani da, da daju kralju, a treći, pak, da zadrže za svoju upotrebu. Banovima ili vojvodama da ne polažu nikakav račun, već da vladaju županijama istih pokrajina, a račun da polažu samo kralju. Uveo je mnoge zakone i dobre običaje, a ko želi da ih upozna neka čita knjigu o slovenima, koja se zove „Metodijus“, tamo će otkriti kakva je sve dobra uveo ovaj veoma dobri kralj. I tako kada je sve obavljeno, kardinali i episkopi, i carevi izaslanici, pošto ih je kralj otpuštio, zahvaljujući Bogu i kralju i sa mnogim darovima koje im je kralj dao, vratili su se u svoja mjesta. Tako isto i banovi i župani, kao i centurioni nedavno postavljeni, sa cijelim narodom hvaleći Boga, i pozdravljajući kralja, otišli su svaki u svoju pokrajinu i

oblast. Ovaj veoma sveti kralj vladao je pored toga četrdeset godina i četiri mjeseca, i rodio je sinove, i kćeri, i umro je sedamnaestog dana mjeseca marta, a sahranjen je u crkvi Svete Marije u dukljanskom gradu sa počastima i sa velikim ispraćajem tada ga je sakupljeni narod plačući ožalio. A u istoj crkvi, u kojoj je sahranjen, izabrali su njegovog sina Svetolika, tu su ga arhiepiskop i episkop posvetili i krunisali. Od toga dana, najzad nastao je običaj da se u istoj crkvi biraju i zareduju svi kraljevi te zemlje.

U Marulićevoj verziji u prevodu imamo:

‘Peti kralj po imenu Satimir prestao je s progonom vjernika i prema svima se jednako odnosio. Za vrijeme njegove vladavine pojavili su se u javnosti oni koji su se dugo skrivali i koji su se prije, prisiljeni strahom, bili odrekli vjere, a djelomice bili i pobjegli. Služeći se sada starom slobodom vraćahu se na svoja mjesta. U to vrijeme živio je u Solunu neki muž po imenu Konstatin vrlo predan svetom životu i vrlo obrazovan u filozofiji. Bio je nadahnut Duhom Svetim i kad je iz Soluna prešao u Cezareju, počeo je naviještati Krista, i mnogi su se obraćali, postali su vjernici i pokrstili se. Na koncu je cijelu pokrajinu Bugara oslobodio zabluda propovijedajući istinu. Kada je poslije smrti kralja Satimira krunu i skeptar primio Budimir, čovjek pun ljudskosti i blagosti, Konstantin ga je poučio u vjeri i on je primio vjeru u Krista. Kako je bio dosta obrazovan, usudio se raspravljati s filozofima i drugim nevjernicima, a neke od njih je naveo da povjeruju u Krista. Odatle je otišao u Cezareju i radosno je tamo prihvaćen. Tu je i sjedište kraljevine postavio, kao vjernik među vjernicima koje je već Konstatin bio obratio i pokrstio. Na čelu Rimske crkve bio je tada Prvosvećenik Papa Stjepan. Kad je on čuo za divna djela Konstatinova, želio ga je vidjeti i putem pisma zatraži da dođe k njemu. Kad je međutim vrlo pobožni Konstatin po privoli Pape zaredio svećenike, Stari i Novi zavjet je s grčkog preveo na slavenski jezik, i na istom

jeziku je misu sastavio i vjernike u vjeri učvrstio. Zaputio se u Rim prema apostolskoj naredbi i na tom istom putu je skrenuo k Budimiru. Nekoliko dana je tu puku propovijedao i opravši ih vodom svete vjere otišao je opet prema Rimu kamo ga je put vodio. Kroz to vrijeme su svi kojima je Budimir bio na čelu jednim glasom hvalili Boga i Gospodina Isusa Krista koji je za spas vjernika na sebe primio križ. Kralj pak onima koji su znali latinski, svim žiteljima i stanovnicima, koji su nekoć nastavali dalmatinsku obalu, dade zadatak da se sakupe, da obnove prebivališta i gradove što su ih prijašnji kraljevi bezbožno razrušili i uništili i da se odatle ime Kristovo što dalje i šire rasprostrani. Osim toga vidio je da na obali postoji mješavina različitih ljudi i jezika, da su zbrkano zbijeni. On je svojim nastojanjem požurivao da svatko bude na svojim mjestima i da se po svojim propisima razlikuju. Ali kad na vijećanju staraca i mudrih ljudi nije dobio nikakav zadovoljavajući zaključak što bi trebalo učiniti, poslao je pismo u Rim papi Stjepanu i augustu Konstatinu.'

Prema Nikčeviću ovde je reč o Svatopluku I Moravskom (870-894) koji je stvorio širi savez slovenskih plemena. Sabor u Dalmi (Duvanjskom polju) održan je 875. godine. Iz ugarskih arhiva može se utvrditi da je on održan u poslednjim godinama Mihajla III Amorejskog (847-65) i pape Stefana (885-891), a u vatikanskom piše samo godina 875. i mesto održavanja Diokleja.⁵⁸ Ovde je očigledno hronološko neslaganje. Zato mi predlažemo godinu 886. godinu kada je bio papa Stefan, a posle smrti Metodija 885/86. godine. Tuberon, dubrovački istoričar (1459-1527) je zabeležio da se sabor na Duvanjskom polju održao upravo 886. godine. Car Konstantin koji se pominje u hrvatskoj redakciji prevoda (podvučeno u tekstu) vladao je kao

⁵⁸ cit. V. Nikčević, nav.delo, nap. 506 (jedan od ugarskih prepisa, Codex Arpadensis navodi Diokleju kao mesto održavanja.)

Konstantin V Kopronim (741-775), a pape su ili Stefan II (752-57) ili Stefan III (768-772). Očigledno dolazi do hronološke zbrke sa razlikom od stotinak godina. Moguće je da je održan još jedan sabor u Dalmi oko 770. godine. Zato predlažemo da je rex Dalmacije bio Budimir u 8. veku, a posle u 9. veku Svetopelek (Svatopluk) moravski knez (870-894). Satimir je tada vladao 750-767. godine, a Budimir 767-807. godine. Problem je u tome što je tada postojalo više kneževina čiji su vladari pretendovali na naziv rex Dalmatiae. Ovo su prvenstveno Travunija i Duklja. Zato period od Selimira do Budimira nije ni naveden u Luccariju, jer on nije našao odgovarajuće izvore za tu potvrdu.

Da je hrvatska redakcija izvora starija od latinske i da je Dukljanin nije napisao, nego samo preveo sa slovenskog na latinski, potvrđuje sledeća činjenica: u IX glavi latinske redakcije se spominje deoba zemlje na Primorje, podeljeno na Bijelu i Crvenu Hrvatsku, i Zagorje. Da je dio Hrvata doselio u Duklju to se može zaključiti i iz drugih istorijskih izvora. N. Klaić upozorava da bismo Dukljaninov navod o Crvenoj Hrvatskoj možda mogli odbaciti “kao plod mašte da se s Dukljaninom ne slažu i neki bizantski pisci iz XI i XII st. koji spominju Hrvate u Duklji.” Klaić zaključuje da je najprihvatljivije mišljenje N. Radojčića “...prema kojem je riječ o ‘nekoj postojećoj, realnoj skupini ljudi, koji su nosili hrvatsko ime... dakle o nekom kraju (u Duklji) koji je bio nastavan Hrvatima’.”⁵⁹ Pop Dukljaninje dobro znao povest svog šireg kraja i on spominje u latinskoj redakciji Crvenu Hrvatsku, na primer u glavama IX. i XXVIII. Međutim, autor hrvatske redakcije ovoga izvora ništa ne zna o postojanju Crvene Hrvatske koju zato i ne spominje. U

⁵⁹ N. Klaić, ‘*Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku.*’, Školska knjiga, Zagreb, 1971, 20. O problematici Crvene Hrvatske usp. S. M. Štedimlija, *Crvena Hrvatska*. Politička biblioteka, Zagreb, 1937, 127.

hrvatskoj redakciji spominju se u IX. glavi “Hrvati Bili što su Dalmatini nižnji”, a u njenoj XV. glavi navode se “Donji Hrvati”. U ostalim delovima hrvatske redakcije (na primjer u glavama XXII. i XXVIII.) kada se spominju Hrvati to se uvijek odnosi na Bele Hrvate.

Po našem mišljenju sumnjiva je i podela zemlje na Primorje i Srbiju kao i podela Srbije na Bosnu i Rašku. Analizirajući navode u *Ljetopisu popa Dukljanina* o podjeli Srbije na Rašku i Bosnu, Relja Novaković nalazi da ‘sa Dukljaninovim podacima o Bosni i Raškoj kao sastavnim delovima Surbije (Srbije) nešto nije u redu. Najverovatnije je da su neki poremećaji nastali u kronološkom određivanju... Moramo se pitati šta je Dukljanin uopšte hteo da kaže sa onom podelom Surbije na Bosnu i Rašku kad u čitavom svom spisu nijednoj od njih ne pridaje nikakav značaj... Ova podela Surbije na Bosnu i Rašku sasvim je nejasna.’⁶⁰

Prema tome, teško da je jedan domaći pisac mogao tako odrediti Srbiju u drugoj polovini XII. st. – smatramo da je tekst tada nastao – a još manje u drugoj polovini IX. st., kada je mogao biti održan Sabor. Nasuprot tome, Dubrovčani su imali interesa na taj način povezati Srbiju i Bosnu. Polazeći od postavke da se crkvena podela ravnala prema političko-teritorijalnoj podjeli, Dubrovčanima je bilo jako stalo da opravdaju formulaciju ‘regnum Serviliae quod est Bosna’. Vizantijski pisac Kinam kaže izričito da rijeka Drina rastavlja Bosnu od Srbije.⁶¹ Preko Tuberona ne treba jednostavno preći, ne samo zato što je cenjen po svojoj kritičnosti, već i zato što je raspolagao jednim starim primjerkom *Ljetopisa Popa Dukljanina*. Taj se tekst razlikovao od danas dostupnih tekstova. (Tuberona, npr., spominje

⁶⁰ Relja Novaković, ‘*Gde se nalazila Srbija od VII. do XII. veka.*’, Beograd, 1981, 137 i dalje.

⁶¹ Up. Ferdo Šišić, ‘*Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102-1301).*’ HAZU, Zagreb, 1944, 70.

‘epidaurskog biskupa, koga dukljanski Ljetopisac zove Ivanom’, mada u sadašnjim tekstovima *Ljetopisa* nema traga tome Ivanu). Ivan je biskup u vreme razaranja Epidaura, oko 639. godine, a koji se potom - sklonivši se u blizini Raguze - mogao nazvati prvim biskupom u Raguzi, čiji su naslednici današnji dubrovački biskupi. Inače, nadbiskupom Dubrovnika takodje se nazivao Ivan (980-1010), koji je prema Luccariju prebegao pred napadom Samuila, bugarskog vladara, ‘preobučen u narodne haljine da na sebe ne bi skretao pažnju, ali bi prepoznat i zamoljen od građana Dubrovnika da po smrti njihovog biskupa uzme na upravu ‘Dubrovačku crkvu’.⁶² On se nalazi u spisku nadbiskupa na kraju I izdanja Luccarijevih Anala iz 1605. godine.

X

‘Tako Svetolik primivši kraljevstvo, slijedio je stope svoga oca, i išao je putem Božijih zapovijesti, i sa svima je bio u miru. Rodio je sinove i kćeri, i umro je dvanaeste godine svoga kraljevanja. Zavladao je umjesto njega njegov sin Vladislav.

XI

Primivši kraljevstvo, Vladislav, koji se isticao snagom, zabravivši na svoga Gospoda Boga, i odstupivši sa puta svojih otaca, nije išao pravo ka gospodu, već se ukaljao mnogim nečistotama. I tako, dok je jednog dana išao da lovi, Božjim sudom pade u jamu i pogibe.

XII

A umjesto njega zavladao je njegov brat Tomislav, koji je bio snažan čovjek, ali nije bio kao njegov brat. Za vlade Tomislava

⁶² Luccari, nav. d., 16.

ugarski kralj po imenu Atila pokrenuo je vojsku da bi zaratio s njim. No, kralj Tomislav, hrabar mladić i snažan ratnik, vodio je sa njim mnoge ratove i uvijek ga je nagnao u bijeg. Kralj Tomislav rodio je sinove i kćeri i umro je trinaeste godine svoga kraljevanja.

XIII

Njegov sin Sebeslav naslijedio je u kraljevstvu svoga oca. U to vrijeme dođoše Grci i opsjednuše grad Skadar. To čuvši kralj Sebeslav sakupi mnoštvo naroda i dođe, i navali na njihov logor. I izginuše Grci; i mnogi su stradali od mača, a mnogi su zarobljeni, drugi su se dali u bijeg. Dok se ovo događalo kralj Ugara Atila uđe sa vojskom u Sebeslavljevu zemlju i oplijeni, razori i popali najveći dio njegove zemlje, i vrati se u svoje mjesto. Otuda ode ka Zapadu, pa ga je kralj Sebeslav, kada se vratio, nije zatekao, te poče da povraća svoju zemlju. Njemu se rodiše dva sina blizanca; i jednog nazove Razbivoj, sto na latinском znaci „rušenje ljudi“, a drugog Vladimir. Vladao je dvadeset i četiri godine i, umro je.

XIV

Poslije njega vladali su njegovi sinovi, zato što su bili blizanci, tako da je Razbivoj vladao primorjem, a Srbijom Vladimir, koji se oženio kćerkom ugarskog kralja i i sa njom rodio sinove i kćeri, i nastala trajni mir između Ugara i Slovena. Poslije ovoga, sedme godine svoga kraljevanja Razbivoj je umro. Vladimir tako prihvati čitavo kraljevstvo i dvadesete godine svoga kraljevanja preminu.

XV

Poslije njega vladao je njegov sin Karanimir, za čije se vrijeme pobuni Bijela Hrvatska, te njega odatle izbače. Tada kralj

sakupivši vojsku iz Raške i Bosne, krenu na njih. Ali oni, sakupivši se na polju Humu, zapodjenuše bitku u kojoj je kralj pao i umro.

XVI

Poslije njega preuze kraljevstvo njegov sin Tvrdoslav, i povratio je kraljevstvo svoga oca, i umro.

XVII

Poslije njega vladao je Ostrivoj njegov nećak, pošto kralj Tvrdoslav nije imao dece. Kralj Ostrivoj rodi sinove i kćeri i dvadeset druge godine svoga vladanja preminu.

XVIII

Tolimir, njegov sin, preuze kraljevstvo. Tih dana veselila se čitava zemlja. Rodio je sinove i kćeri i preminu.

XIX

Zatim je vladao Pribislav, njegov sin, koji je počinio mnoge nepravde, Zbog toga se u neko vrijeme pobuniše velikaši Bosne, sa još nekima, i ubiju kralja, a tijelo njegovo bače u rijeku.

XX

Tada Krepimir, njegov sin, zajedno sa banom, pošto ih sve pohvataše, unište ih i pobiju najstrašnijom smrću. I tako poslije toga Krepimir prihvati kraljevstvo i vladaše umjesto oca. U to vrijeme dođoše Njemci i zauzeše Istru i počеше upadati i u Hrvatsku. Tada kralj Krepimir okupivši silne snage svoje vojske,

spremi se da se sa njima zarati. Pošto je rat okončan, kralj ih sjekao oštricom mača i gonio, pa ih je izagnao iz cijele svoje zemlje. Poslije toga vođa Alamana posla kralju Krepimiru izaslanike da da svoju kćer za ženu njegovom sinu Svetozaru. Kralj se složio, zato što je vojskovođa bio carev rodjak, i prihvati njegovu kćerku za ženu svoga sina. I među njima je sklopljen trajni mir. Kralj Krepimir je vladao dvadeset pet godina i jedan mjesec i umro je.

XXI

Poslije njega vladao je Svetozar, njegov sin koji je bio blag i pobožan i živio je u strahu gospodnjem, i rodio je sina kome nadjenu ime Radoslav. Zatim je počnuo u miru.

XXII

Poslije njega vladao je Radoslav, koji je slijedeći stope svoga oca bio ukrašen svom dobrotom. Pored toga rodio je sina koga nazove Časlav, koji, kad postade mladić, poče bivati nepokoran svome ocu. U to se vrijeme ban Bijele Hrvatske sa svima svoji- ma pobuni protiv kralja. Tada kralj Radoslav, sakupivši vojsku, dade dio vojske svome sinu Časlavu, a dio povede sa sa sobom. Poslije toga, nastupajući, opkole pobunjenike sa svih strana, pa ih pohvataju i orobe. Ali koliko je god njih kralj zarobio, pusti ih da odu slobodno, međutim, one koje je zarobio sin Časlav preda u ropstvo vojnicima. Zbog toga se ozlojediše vojnici koji su bili sa kraljem i, ostavivši ga, odu k Časlavu, njegovom sinu. Tada se Časlav uzoholi, proćera svoga oca s vlasti i po nagov- oru vojnika, poče ga progoniti. Kralj, bježeći, stigne napokon u mjesto koje se zove Lasta. Vidjeći pak da ne može izbjeći ruku svoga sina, s nekoliko njih koji su ga voljeli dođe do morske obale. Zatim budući da Časlav sa svojima već bijaše blizu, vre-

menom pritješnjeni, sa konjanicima pod oružjem, plivajući stignu do jednog grebena nedaleko od obale i na njega se popnu, i tako se kralj izbavi. Ne mnogo kasnije Božijom voljom prošla je lađa koja bijaše iz Apulije. Tada kralj i oni koji sa njima bijahu, stanu vikati i dozivati mornare. I mornari veslajući dođoše da vide što se zbiva. Kad su pak saznali o čemu se radi, s počastima prime kralja i sve njegove pa ih povedu u grad Sipont. Odatle kralj ode u Rim u dom apostola Petra i Pavla. A od onog dana ona stijena nazvana je Radoslavljev kamik ili stijena. Časlav i pored toga što je bio proklet od oca, poče kraljevati. U to vrijeme u predjelu Sraga bješe neki mladić po imenu Tihomil, sin nekog sveštenika iz sela Rabike, i čuvaše stado ovaca nekog kneza čije je ime Budislav. I budući da je Tihomil bio vrlo hrabar i jak, snažan lovac, a i veoma brz u trčanju, kad god bi knez izlazio da lovi, njega bi vodio sa sobom. Jednog pak dana dok je išao da lovi, Tihomil nehotice i slučajno, štapom koji je nosio u rukama udari jednu kuju, po imenu Paluzija, i ubije je. Stoga strašno preplašen, zato što ju je knez mnogo volio, dade se u bjekstvo, i dođe kod Časlava koji ga je odmah primio.'

U hrvatskoj verziji u Marulićevom izdanju postoje male razlike.

Latinska verzija	Marulićeva verzija
Tomislav 13 g	Polislav 13g.
Razbivoj i Vladimir (7 i 20 g)	Milivor i Bladimir (12 i 20 g.)
Karanimir	Kanimir
Tvrdoslav	Tribislav
Tolimir	Tolimir (11g.)
Krepimir	Cepimir
Časlav (srpski knez)	Seislav

Postoje sličnosti između hrvatskih vladara i vladara iz Ljetopisa. Tomislav je svakako bio moćan vladar koji je poznat

i po imenima Polislav i Sebijslav i proglasio se kraljem Hrvatske oko 925. Krepimir je slično sa Trpimir I (o. o. 845- o.864). Možda bi u to trebalo uvrstiti i Branimira (879-892) umesto Karanimira, ali to nije sigurno. Neki od ovih vladara su svakako pretendovali na titulu rex Dalmatiae, pa ih je Pop Dukljanin uvrstio u vladare. Kod Luccarija nema spomena o njima jer tada nije ni postojala jedinstvena država pa su vladari Duklje i Travunije pretendovali na titulu. Zato ćemo sa velikom dozom opreznosti uzeti te vladare kao poluistorijske jer nema drugih izvora sem Popa Dukljanina o njima. Svetolik je vladao (807-819), Vladislav (819-820), Sebeslav (820-844), Vladimir (844-864), Tvrđoslav (864-5), Ostroilo III (865-887), Tolimir (887-898), Predislav je verovatno isto što i Pribislav srpski knez naslednik (892-893), Krepimir je verovatno Krešimir (o. 935-o.945). Svetozar (u Kronici Staožak) (898-900). Radoslav je srpski knez iz dinastije Višeslavića sin Višeslava (o. 800-o.830). O njemu nema nikakvih podataka sem onih od Popa Dukljanina. U nastavku Luccari kaže da je Budimira nasledio Svetolik, a njega je nasledio Vladislav, ‘sin koji ne oponaša svog oca u dobroti i pobožnosti kao hrišćanin, ali je došao u savez s ljudima perverznim, pre nego napusti hrišćansku veru i neke uništene gradove i utvrđenja u Dalmaciji.’⁶³

XXXIII

‘Dok je vladao kralj Časlav, Ugarski knez Kiš dođe sa svojom vojskom u Bosnu, pa pustošaše i pljačkaše ovu pokrajinu. Tada kralj, sakupivši vojsku, suprostavi mu se u županiji Drini, pored rijeke. Pošto se tu zače bitka, gorerečeni mladice Tihomil, posvuda ranjavajući neprijatelje, pohrli i ubije ugarskog kneza, pa mu odsiječe glavu i preda je kralju. Toga dana pade nebrojeno

⁶³ Luccari, nav d. , 6.

mnoštvo ugarskog naroda na mjestu koje se zove Cvilino (kao cviljenje stoke; tako su naime tada cviljeli Ugri, dok su ih ubijali kao svinje) na mjestu će je bio ubijen knez Kiš nalazi se Kiskovo sve do današnjeg dana. Zatim kralj Časlav, daje Tihomilu županiju Drinu i oženi ga ćerkom bana Raške, zbog toga što je ubio kneza Kiša. Kad je pak kneževa žena saznala za smrt svoga muža, ode kod ugarskog kralja i zatraži od njega pomoć i vojsku da bi osvetila smrt svoga muža. Dobivši veoma veliku vojsku, pođe protiv kralja Časlava i nađe ga u Srijemu. Kralj nije o tome ništa znao, pa Ugri provale noću u njegov šator; i zarobljen je kralj Časlav i svi njegovi srodnici, koje zapovijedi Kišova žena da se vezanih ruku i nogu bače u rijeku Savu. I tako je učinjeno; preokrenuo se njegov grijeh u njegov jad, ono što je bio počinio svom ocu palo je na njegovu glavu, poginu on sam i sav njegov dom.

XXIV

Poslije toga zemlja je ostala bez kralja, pa su banovi počeli da vladaju na svojoj zemlji, svaki u svojim pokrajinama i oblastima, i podjarmiše sebi župane i od njih uzimahu danak, isto tako kao sto je uzimao kralj. Ali se niko ne usuđivaše da prisvoji naziv kralja. Tako i Tihomil, po smrti tasta vladaše Raškom. Ali nije se usudio da se nazove ni kraljem, ni banom, već samo velikim županom, i to zbog toga što je bio na čelu ostalim županima Raške. I tako su vladali zemljom dugo vremena.

XXV

Kad su srodnici kralja Radoslava i vojnici, koji su sa njim bili u Rimu čuli što se zbilo, zamoliše kralja da se oženi. On nagnan njihovim molbama uzme za ženu Rimljanku iz veoma plemenitog roda, s kojom rodi sina, kojega nazva Petrislav. Zatim preminu

u dubokoj starosti i sahranjen je s velikim počastima u crkvi Svetog Jovana Lateranskog.'

Ovde dolazimo do hronološke zbrke. Knez Časlav se proglasio za kralja Dalmacije u drugom delu svoje vladavine. Osim podataka o njegovoj smrti postoje podaci i kod Konstantina Porfirogenita. Bugarski car Simeon Veliki (893 — 927) je zbacio 917. godine svog kuma Petra Gojnikovića sa vlasti, zbog njegovih navodnih veza sa Vizantijom i na njegovo mesto postavio Pavla Branovića, u pokušaju da osigura svoj uticaj u Srbiji. Međutim, Pavle je započeo vođenje provizantijske politike, što je Simeona primoralo da sa vojskom ponovo interveniše u Srbiji i dovede 920. Zahariju na vlast. On se, takođe, nije dugo držao probugarske politike, zbog čega je Simeon poslao novu vojnu ekspediciju protiv Srbije, sa namerom da je trajno pokori. Borba je okončana srpskom pobedom, a Zaharija je glave i oružje dvojice bugarskih vojskovođa poslao u Carigrad, kao ratne trofeje. Ovaj poraz primorao je Simeona da 924. godine, a pošalje novu vojsku na Srbiju, koja je sa sobom vodila Časlava kao pretendenta na srpski presto. Zaharija je pred Bugarima pobegao u Hrvatsku, a njihove vojskovođe su pozvale srpske župane da dođu u njihov tabor i zakunu se na vernost Časlavu, kao novom knezu. Umesto postavljanja novog kneza, Bugari su župane zarobili, nakon čega su opustošili Srbiju, a Časlava su vratili u Bugarsku. Simeon je umro 927. godine, što je dovelo do velikih političkih promena na Balkanu. Novi bugarski car Petar I (927—969) zaključio je mir sa Vizantijom, čime je okončan višedecenijski sukob dve države. Nakon Simeonove smrti, Časlav se vratio Srbiju 927. godine i uz vizantijsku podršku počeo da obnavlja kako državu, tako i vrhovnu vlast nad srpskim kneževinama. Dok većina istoričara prihvata Porfirogenitovu vest da je on sa četvoricom pratilaca pobegao iz Preslava u Srbiju, ima onih koji smatraju da je on vraćen u Srbiju u dogovoru novog bugarskog cara Petra sa vizantijskim

vladarem i dedom njegove supruge Romanom I (919 — 949), da bi organizovao državu koja bi se suprotstavila prodoru Mađara iz Panonije. Takođe, mišljenja istoričara su podeljena i oko tačne godine njegovog povratka u Srbiju, tako da jedni smatraju da se vratio još 927.⁶⁴ godine, drugi da je u pitanju 931. godina.⁶⁵ Konstantin Porfirogenit navodi da je Časlav u Srbiji zatekao samo pedesetak muškaraca bez žena i dece, koji su preživljavali loveći, ali istoričari odbacuju ovakav opis prilika kao nerealan. On navodi da su srpske izbeglice iz okolnih zemalja (Bugarska, Hrvatska i druge) počele da se vraćaju zemlju nakon Časlavovog povratka, posebno ističući da je deo Srba pobegao iz Bugarske u Carigrad. Njih je piščev tast i savladar Roman Lakapin zaodenuo i obdario, nakon čega ih je poslao u Srbiju. Pored toga, vizantijski car je Časlavu pružio i finansijsku podršku, što mu je olakšalo obnavljanje i snaženje Srbije. Vizantijski car ne pominje kraj njegove vladavine, što većinu istoričara navodi na zaključak da je on umro nakon završetka spisa (delo je nastalo u periodu od 948. do 952. godine, dok su poglavlja o Južnim Slovenima završena 949. godine ili nakon careve smrti 959. godine tj. oko 960. godine).⁶⁶

XXVI

'Poslije toga Petrislav se oženi plemenitom rimskom đevojkom, od koje dobije sina koga nazva Pavlimir. Zatim pošto je proživio veoma mnogo godina sa svojim rimskim srodnicima, i on sam je umro. Po smrti, srodnici mu začеше neprijateljstvo sa

⁶⁴ Božidar Ferjančić, *'Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije II'*, (fototipsko izdanje iz 1959), Beograd 2007.

⁶⁵ Vladimir Ćorović, *'Istorija srpskog naroda' (rukopis iz 1941)*, Beograd 1989.

⁶⁶ http://sh.wikipedia.org/wiki/%C4%8Caslav_Klonimirovi%C4%87

ostalim Rimljanima i počeše voditi teške borbe po gradu, kao što se to često dešava. Kad je Pavlimir postao mladić i počeo da izrasta u veoma snažnog i hrabrog ratnika, tako da mu u gradu Rimu niko nije bio ravan; zbog toga su ga njegovi srodnici i neki drugi Rimljani veoma zavoljeli i izmijenili mu ime, pa pošto je mnogo uživao u ratovanju nadjenu mu ime Belo. U to vrijeme isplovi sa Sicilije brodovlje, ogromno mnoštvo saracenskih lađa, ovakvo brodovlje grčki se zove „miria armeni“, a latinski „decem milia vella“. Sve primorske gradove su porušili; a Latini pobjegoše u planine đe življahu Sloveni. A kad su se stali vraćati u svoje gradove, Sloveni ih pohvataju i zadrže kao robove. Zatim mnogi pušte Latine pod uslovom da im u svako vrijeme plaćaju danak i da im vrše službe. I tako oni počeše ponovo graditi primorske gradove koje su porušili Saraceni. U isto vrijeme rimski srodnici Belovi koji je i Belimir, ne mogući podnositi podmuklost i neprijateljstva rimskih velikaša, a pošto nijesu htjeli da se ponižavaju, niti da sa neprijateljima sklope mir, svi izađu iz grada, zajedno sa Belom, ženama, sinovima i kćerama, vojnici, njih pet stotina na broju, uzevši đecu i žene, dođu u Apuliju. Odatle pošto su se ukrcali na lađe, doploviše u predjele Dalmacije. Stignu u luku koja se zove Gruž i Ombla. Sloveni su naime poslali Belu, koji je i Pavlimir, glasnike da dođe i prihvati kraljevstvo svojih predaka, pa su ga zbog toga i slijedili njegovi srodnici. Pošto su sišli sa lađa, sagrađe tvrđavu i tu se nastaniše. Kad su ljudi iz grada Epidura, koji su se još zadržali u šumama i planinama, saznali da je Belo stigao sa Rimljanima i da su sagrađili tvrđavu, skupe se i dođu, i zajedno sa njima podigoše grad na obali mora, koji Epidavrani svojim jezikom nazovu „Laus“. Zbog toga ovaj grad bi nazvan Lausium, a kasnije promjenom glasa „L“ bude nazvan Ragusium. Uistinu Sloveni su ga nazvali Dubrovnik, a to znači „šumski“ ili „šumska“, jer kad su ga gradili došli su iz šume.

XXVII

Međutim kad su banovi i župani zemlje saznali da je došao Belo, unuk kralja Radoslava, obraduju se, a najviše narod zemlje Slovena, sa svih strana počеше priticati k njemu, a najviše stanovnici oblasti Travunije, koji ga, došavši, odvedoše u Travuniju sa velikom počašću. Potom kad su došli banovi u Travuniju sa županima i satnicima, prihvatitše ga sa počastima i na dan Uspenja Gospodnjeg postaviše ga za kralja. Samo župan Raške, koji bijaše od Tihomilovog roda, sa svojom pokrajinom nije htio da dođe kralju. Na to se kralj Belo naljuti, sakupi vojsku i dođe u Rašku; Ljutimir župan Raške isto tako sakupivši narod pripremi se za rat. Pošto se začē boj pored rijeke Lima, vojska župana Raške bi poražena i dade se u bijeg. Tada ih je kralj sa svojom vojskom gonio sve do druge rijeke koja se zove Ibar, đe neki koji su s njim bili, želeći da steknu kraljevu naklonost, mačem posjeku župana kad je bježeći prelazio preko mosta, pa ga bače u rijeku, pa je umro. A kralj preuze kraljevstvo svojih predaka i pod njim se zemlja smirila. U čast te pobjede Rimljani, koji bijahu s kraljem, podignu crkvu u Raškoj u čast blaženog apostola Petra, u mjestu Kaldane. I nedaleko od ove crkve, na jednom brežuljku, kralj sagradi tvrđavu i nazva je svojim imenom Belo. Odlučio je da gorerečena crkva bude episkopija i tu postavi episkopa i zasnuje episkopiju koja postoji sve do današnjeg dana. Zatim kralj počē obilaziti zemlju i svoju kraljevinu. Tako u neko vrijeme dok se kralj nalazio u predjelima Srijema, Srijemci se udruže sa Ugrima i zapodjenuše boj sa kraljem. Na mjestu đe izginuše Srijemci sa Ugrima, i đe je mnogo njih satruveno, od onog dana, pa sve do danas, polje na kome se vodila bitka zove se Belina, a to zbog pobjede koju je kralj tu izvojevao. Zatim su Ugri od kralja zatražili mir. Potom je kralj sklopio sa njima ugovor, tako da se od tog dana ne usude

prijeći rijeku Savu i to od mjesta đe izvire i kako teče, sve dok se ne ulije u veliku rijeku Dunav. A ni kraljevi ljudi neće prelaziti na onu stranu, kao ni oni na ovu. Oni se saglase i sklope mir. Poslije toga kralj se vratio u primorske oblasti. I jednog dana, kada je ulazio u neki grad Travunije, preminu naprasnom smrću. Tada ga s velikom počašću sahrane u crkvi Svetog Mihaila u istom tom gradu. Narod ga je mnogo dana oplakivao. Sedmog pak dana po njegovoj smrti njegova žena rodi sina koga nazove Tišemir; što se latinski kaže „consolator populi“.

O ovom vladaru piše i Engel u njegovoj ‘Povijesti Dubrovnika’.⁶⁷ On je jednim delom preuzeo legendu o Pavlimiru koja postoji kod Popa Dukljanina i smatra da je u vreme bugarskog kneza Mihajla Borisa (852-889) kralj Pavlimir isteran iz svoje postojbine, (verovatno je vladao nekim delom Srbije i Dalmacije) i otišao u Dubrovnik gde je primljen sa svim počastima. Dukljanin je iskitio legendu o nastanku Dubrovnika kao da se to desilo u 9. veku u vreme Pavlimira. Kod Luccarija se pominje još jedna priča. Kada je umro kralj Stefan, rex Dalmatiae (verovatno ban Bosne), nasledio ga je Bogoslav u čije vreme su Saraceni napali Dalmaciju u vreme vladara Abdalle Aglaba (tj. Abdalla Muhammad ibn Ahmad, vladar Tunisa iz dinastije Aglabida (864-875)) napali Dalmaciju (prema Giorgu Cedreni) upali su u gradove Budvu, Rosa, Risano (Risan) i Ascrivio (Tivat-Kotor), a onda došao u opsadu Raguze (866/7).⁶⁸ Dalmatinci su pozvali u pomoć vizantijskog cara Vasilija II koji im je poslao vojskovođu Nikefora, pretka buduće carske dinastije. Saraceni su bili poraženi. R. Novaković pominje u svom delu natpis iz 876/77. godine iz Hvoštna u kome se spominje svesrpski kralj Pavluša. Govori se o godini 877. (ili 845) kada je preminula Mara ćerka velikog župana

⁶⁷ Ivan Stojanović, nav. d., 10

⁶⁸ Luccari, nav. d., 10.

Negoslava i supruga velikog župana hvostanskog, u vreme svesrpskog kralja Pavluše, iz Srbice.⁶⁹ Ne možemo biti sigurni na čijeg vladara se natpis odnosi jer je Hvastno trebalo u to vreme da pripada dinastiji Višeslavića. To je verovatno Pavlimir-Belo koji se pominje kod Dukljanina i vladao je polovinom 9. veka nekim delo srpske teritorije. Znamo za vladare koje spomonje Konstantin Porfirogenit: Beloje, Krajina, Hvalimir i Čučumir koji su vladali od oko 820-940.⁷⁰ u Travuniji. Poznato je da se Krajina oženio oko 850. ćerkom kneza Srbije Vlastimira čime je dobio stvarnu samostalnost za svoju kneževinu. V. Nikčević navodi da je krajem 9. veka Dukljom vladala dinastija Sedeslava.⁷¹ Mi nemamo spisak tih kraljeva, ali je verovatno da je od 900. godine vladar te dinastije bio arhont Petar čije ime je poznato iz Popa Dukljanina, a takodje i sa novca koji se datira iz 9. ili 10. veka. Negde oko 910. godine Mihajlo Višević, čija dinastija je poreklom sa Visle,⁷² nasleđuje presto u Zahumlju i 917. godine se proglašava za kralja Dalmacije. Pop Dukljanin ne pominje ovog vladara, verovatno zbog nedostatka podataka ili možda zato što je jedno vreme preuzeo presto u Duklji i Travuniji iako nije pripadao vladajućim dinastijama. Posredovanje pape Lava VI za mir između Vizantije i Bugarske je bilo uslovljeno odricanjem jurisdikcije carigrdskog patrijarha nad crkvom po jadranskim gradovima. Papstvo je očigledno težilo da preko obnovljene salonitanske arhiepiskopije u Splitu, čvršće zavlada dalmatinskom crkvom, što je dovelo do otpora dalmatinskih episkopa i ninske crkve. Zbog toga je 924. godine hrvatski kralj Tomislav sa splitskim arhiepiskopom Jovanom, zadarskim episkopom Forminom i drugim crkvenim klerom

⁶⁹ Relja Novaković, 'Gde se nalazila Srbija.', nav. d. 85

⁷⁰ Konstantin Porfirogenit, 'De administrando imperio', gl. 34.

⁷¹ V. Nikčević, nav. d., 568 i nap. 522.

⁷² Idem, 569.

tražio intervenciju pape Jovana X, sazivanje Sabora u Splitu. Papski legati nosili su pisma upućena kralju Tomislavu i knezu Mihailu. Vladar Hrvata Tomislav saziva prvi sabor u Splitu 925. godine. Na saboru u Splitu 925. godine vodila se odlučujuća borba protiv narodnog jezika u crkvenoj službi, ali se iz odluka Sabora vidi da je ovaj problem dominirao u Hrvatskoj, i manje je verovatno da je postojao i u Zahumlju. Knez Mihajlo je više bio zainteresovan za rešavanje odnosa između Dubrovačke i Kotorske crkve, o čemu se raspravljalo u Splitu. Ovo pitanje je rešeno: Pošto dubrovačka i kotorska crkva imaju zajedničku biskupiju, njihovu jurisdiktičku oblast treba podeliti na dva dela, tako da kada jedan episkop umre, drugi ima da vodi brigu o celoj dijaezi, dok ne bude rukopoložen novi episkop. Posle smrti bugarskog cara Simeona (893-927), Mihajlo menja orijentaciju spoljne politike i prelazina stranu Vizantije. Tom prilikom je od carigradskog dvora dobio titule antipata (prokonzula) i patricija. Pop Dukljanin nastavlja sledeće:

XXVIII

‘Pošto je kralj preminuo oni koji su bili Tihomilovog roda počеше da vladaju Raškom, a svi banovi, isto kao i ranije, počеше samostalno vladati i nijesu htjeli polagati nikakvog računa kraljici ni njenim sinovima, samo Travunija se pokoravala kraljici, jer su njeni srodnici živjeli u Travuniji i Dubrovniku i ne usuđivahu se da se odmetnu od nje. Kad je, pak, dječak odrastao oženiše ga ćerkom bana Čudomira iz Bijeke Hrvatske, sa kojom rodi dva sina: Prelimira i Krešimira. Pošto su pak dječaci odrasli, Tišemir pošalje svoga sina Krešimira tastu koji je upravljao Bijelom Hrvatskom naređujući ovom da sakupi vojsku i da pođe na bosanskog bana. A sam sa svojim sinom Prelimirom, pošto je sakupio svoje srodnike i narod Travunije, krene u borbu protiv bana koji je upravljao prevalitanskom

oblašću. I ban, sakupivši svoj narod, pripremi se za borbu. Kad se bitka zametnula, ban pade i umre. I Tješimir pade i ranjen je, a poslije je umro. Njegov pak sin Prelimir dobije bitku i zauze čitavu Crvenu Hrvatsku, pa bude krunisan za kralja i poče vladati zemljom i kraljevstvom svojih predaka.

XXIX

Krešimir pak njegov brat, boreći se sa ujakom, opustoši Uskoplje, Luku i Prevu. A ban Bosne vidjeći da nije kadar pred njih stati i boriti se, pobježe ugarskom kralju. Najzad Krešimir zauzme čitavu Bosnu i njome je vladao. Poslije smrti majčinog oca zavladao je Bijelom Hrvatskom.'

Podaci koje navodi Pop Dukljanin ne mogu se potvrditi iz drugih izvora. Moguće je da je u Duklji vladao potomak kralja Petra Tišemir (o. 910-920), a zatim i njegov sin Prelimir (920-930). Približno u isto vreme vladao je i kralj Krešimir I Hrvatskom (o. 935-945).

XXX

'U to vrijeme preminu bugarski car Petar, koji stolovaše u gradu Velikom Preslavu, a grčki car sakupivši silne snage svoje vojske, zauzme čitavu Bugarsku i potčini je svojoj vlasti. Zatim tu ostavi svoju vojsku i vrati se u svoj dvor, a oni na čelu vojske dođu sa vojskom i zauzmu cijelu pokrajinu Rašku. A župan Raške pobježe i dođe kralju Prelimiru sa svoja dva sina, Pienom i Radigradom, i sa svojom kćerkom po imenu Prehvala; kralja nađu u županiji Onogošt. Kada je kralj Prelimir vidio da je kćerka ovoga veoma lijepa i skladno građena, njegovo srce je ranjeno ljubavlju prema njoj. Sazvavši svoje, naredi im da kažu županu, đevojkinom ocu, ako bi se on sa čitavom svojom oblašću htio svojevoljno potčiniti kraljevoj vlasti i zakleti na

vjernost kralju i negovim sinovima, neka zna da bi se kralj oženi njegovom kćerkom. Kada je župan za to čuo, obradova se i sa svojim sinovima zakune se na vjernost kralju i njegovim sinovima; i obećali su da će ispuniti sve ono što bi im kralj naredio. Tada kralj uze za ženu njegovu kćer i, pošto je vjenčanje bilo proslavljeno na kraljevski način, dade svojim rođacima Trebjesu u baštinu, što Latini zovu „haereditas“, i Radigrada učini županom u Onogoštu. Ne dugo poslije toga umrije grčki car, i kralj Prelimir i njegov tast poručiče svojim prijateljima Rašanima da bez ikakvog straha pobiju Grke koji su njima vladali. I tako je učinjeno. Pošto su jednog dana svi Grci bili pobijeni, kralj s tastom i svojim rođacima ode u Rašku i čitavu je pridobije, pa svoga tasta postavi za velikoga župana, kao što je ranije bio, a svoje rođake za župane pod očevom vlašću, da upravljaju ovom pokrajinom; i posjedovali su je, ali uz nepovrijeđeno kraljevsko pravo. Zatim su se kralju Prelimiru rodila četiri sina, čija su imena ova: prvorođeni Hvalimir, drugi Boleslav, treći Dragislav, četvrti Spelank, i kojima podijeli svoju zemlju ovako: Hvalimiru dade oblast Zete s gradovima, i ove županije: Luška, Podlužje, Gorska, Kupelnik, Oblik, Prapratna, Crmnica, Budva sa Kučevom i Grbalj; Boleslavu dade Travuniju sa ovim županijama: Ljubomir, Vetanica, Rudina, Kruševica, Vrm, Risan, Dračevica, Konavli, Žrnovica; Dragislavu dade Humsku oblast i ove županije: Ston, Popovo, Žapsko, Luka, Veljake, Gorička, Večenike, Dubrava i Dabar; Prevladu dade oblast koja se slovenski zove Podgorje, latinski Submontana, i ove županije: Onogošt, Morača, Komarnica, Piva, Gerico, Nevesinje, Guisemo, Kom, Debreca, Neretva i Rama. Ove četiri oblasti nazove Tetrarhija. Kralj Prelimir je živio mnogo godina i vidio je sinove svojih sinova, i preminu u dubokoj starosti, a pokopan je u episkopiji Raške, u crkvi svetog Petra s velikom čašću, poštovanjem i slavom.

XXXI

Krešimiru pak, njegovom bratu, rodi se sin kome nadjene ime Stefan. Ovaj je po očevoj smrti upravljao Bijelom Hrvatskom i Bosnom, i poslije njega uvijek su njegovi nasljednici vladali u Hrvatskoj. Njemu se od vanbračne žene rodio sin hrom na obje noge, koji dugo vremena nije mogao da hoda; njega nazove Leget. Ovaj Leget kad je umro njegov otac Krešimir, odveden je u Travuniju kod svoga rođaka Boleslava. Njega je posluživala neka đevojka po imenu Lovica, koju zavoli i docnije oženi. S njom je izrodio sedam sinova, koji rastući postanu mladi borci i vješti u oružju. Sinovi kralja Prelimira koji nijesu slijedili stope svoga oca, počеше da se okrutno i oholo odnose prema narodu kojim su vladali. Zbog toga je narod postao veoma nezadovoljan njima. Ali pošto se zla namjera ne može dugo prikrivati, narodi tajno pošalju poslanike gorerečenoj braći i dadoše im vjeru da će zajednički ustati i uništiti sinove i nećake kralja. Tako poslije dogovora, sedmorica braće s ocem i narodom, a s pristankom i voljom oca i čitavog naroda, ustadoše i počеше goniti sinove kralja, pa ih od najmlađega do najstarijega pobiju mačem. Ipak jedan od njih, po imenu Silvester, sin Boleslavljev, izbjegne sa svojom majkom Kastrekom pa oboje pobjegnu u Lauzium, koji se sada zove Raguzium, odakle je majka Silvestrova vodila porijeklo.

Sinovi Legeta pošto su izvršili bratoubistvo ili čovjekoubistvo, počеше vladati zemljom, a njihov otac je boravio u Kotorskom zalivu, u mjestu koje se zove Trajekt (prevlaka kod Tivta), đe je sebi sagradio tvrđavu i dvor. Ali svemogućí Bog, koji voli svako dobro a ne voli svako zlo i grijehove, uskoro udari na oca, inače hromog tijelom i duhom, i na sinove mu, kugom i pomorom, na isti način kao što su sami bili udarili na braću i svoje nećake.

XXXII

I umriješe i ne ostade nijedan od njih. Kada je pak narod za ovo saznao, obuze sve veliki strah, te pošto nijesu imali kralja, složše se da odmah odu u Dubrovnik i odatle uzmu Silvestra, koji je jedini bio preostao od poroda slavnoga kralja Prelimira, i postave ga za svog kralja. Tako kralj Silvester pošto je primio kraljevstvo, vladaše čitavom Tetrarhijom, sa strahom od Boga u miru i pravdi. I rodi sina kome nadjenu ime Tudemir, pa preminu u miru.'

Pop Dukljanin je skratio jedan duži vremenski period (od 935. do 969. godine) i smestio ga u vreme smrti bugarskog cara Petra (927-969). Luccari ne spominje vladare od Vladislava do Stefana i Bogoslava koji je bio otac Silvestrov. Po svemu sudeći legenda o Legecu je izmišljena, Luccari kaže da je Siva majka Silvestra i žena Bogoslava kralja Dalmacije zbog nereda koji su nastali u zemlji spasavala život i pobjegla u Dubrovnik. U to vreme do rata sa Mavrima (Arapima) u Italiji kada su pape bile Leon VIII (963-5) ili Giovanni XIII (965-72).⁷³ To su poslednji upadu Mavara u Italiju još od kada je Mihajlo Višević upao 926. godine u stari grad Siponto i pregovarao sa Arapima čiju flotu su činili slovenski brodovi. Tada bi Hvalimira mogli da stavimo u vreme (930-940) iz Duklje kada i njegovu braću Boleslava iz Travunije i Dragislava u Hum i Prevlada u Podgorje. U vreme kada su vladali Silvester i Tudjemir, Luccari pominje kalifu Kaima iz Egipta i njegovog vojskovođu Gehoara. 'Kako se vidi iz Ivana Leona i u „Istoriji Afrike“, i u „Letopisu (Diadario) Rusetskom“, Gehoar (Džauher) Eleskare, Dalmatinac, koji je, kako veli Biagio Bevilacqua, bio je rodnom iz našega Cavtata (Epidauro), kao zapovednik vojske ('capitano') Kaima Kalifa

⁷³ Luccari, nav d. 11.

Kairuanskoga, osvojio je Egipat i uspio provesti, da su se brojni rodovi Arapa sve tri Arabije preselili u Afriku i u korist gospodara - kalifa - njemu podvrgli svekoliku Afriku do Atlantskog okeana'.⁷⁴ Ovaj navod odnosi se na Abul Qasima Muhammada al Qaim bi-Amr Allaha (934-946) vladara Fatimida koji je uzeo Gehoara za slugu, akoji se kasnije u vreme njegovog sina i unuka proslavio osvajanjem Afrike. Prema Popu Dukljaninu sledi dalje:

XXXIII

'Kraljevstvo naslijedi Tuđemir i, pošto se oženio, rodi sina koga nazva Hvalimir. U to vrijeme u bugarskom narodu se uzdignu neki Samuil, koji je zapovijedio da ga zovu carem, i vodio je mnogo ratova protiv Grka, koje izbači iz čitave Bugarske, tako da u njegovu vrijeme oni nijesu više smjeli da se približe toj strani.

XXXIV

Pošto je umro kralj Tuđemir, kao kralj ga je naslijedio Hvalimir, njegov sin, koji je uzeo ženu sa kojom izrodi tri sina. Prvorodenog nazove Petrislav, koji je upravljao Zetskom oblašću; drugoga Dragimir, koji je upravljao Travunijom i Humom; trećega Miroslav koji je upravljao oblašću Podgorje. Pošto je prepustio zemlju svojim sinovima, preminu u dubokoj starosti.

XXXV

Jednom tako Miroslav, došavši da vidi svog starijeg brata, uđe u čamac i dok je plovio Blatom, odjednom nastaje oluja u kojoj nastrada on i oni koji bijahu sa njime. Njegovu zemlju posjedne

⁷⁴ Idem, 14.

njegov brat i vladao je njome umjesto njega. Zatim kralj Petri-slav izrodi sina koga nazove Vladimir, i umrije u miru. Sahra-njen je u crkvi Svete Marije, u mjestu koje se zove Krajina.'

Nakon smrti Mihajla Viševića dolazi do borbe za presto kralja Dalmacije. Oko 950. godine najmoćniji vladar bio je Časlav, srpski knez, čiju su vlast priznavale i primorske zemlje.⁷⁵ Ta vlast nije dugo trajala jer je u sukobu sa Madjarima ubrzo ubijen. Srbija je ubrzo pala pod vlast Vizantije. Njom su vladali Tihomil i nje-govi potomci. U Duklji je vladao Tadjemir oko 945., Hvalimir od o. 955. godine, a ubrzo za njim i Petar II oko 960. godine.⁷⁶ Smrću bugarskog cara Petra raspada se bugarsko carstvo 969. Slabi Boris II nije uspeo da spreči zauzimanje Preslava i istočne Bugarske od Svjatoslava, kijevskog velikog kneza. Izgleda da se 966. godine Petar proglasio za kralja Dalmacije, uz podršku Rusa.⁷⁷ Za to vreme Dragimir je upravljao Travunijom i Humom, a Miroslav Podgorjem. Već 969. ubijen je vizantijski car Nikifor Foka. Novi car Jovan I Cimiskije (969-76) odlučuje da slomi slovensku prevlast u vojsci i carstvu. Rusi napuštaju bugarske teritorije. On udaje svoju rođjaku za Otona II rimsko-nemačkog cara (973-83) čime osigurava mir na severnoj strani granice. Posle smrti Jovana, vizantijskog cara, 976. godine nasleđuju ga dva mlada sina Konstantin VIII (976-1028) kao savladar bratu Vasiliju

⁷⁵ Relja Novaković, nav. d. 272 prema Istorijskom Atlasu, St. Stanojević, 1931. Nije sasvim verovatno da je Časlav odmah po dolasku na vlast 927. godine postao najmoćniji vladar. Tek nakon smrti Mihajla Viševića, a verovatno i Čučumira iz Travunije mogao je Časlav da dodje do vrhovne vlasti nad primorskim oblastima, oko 950. godine.

⁷⁶ Hvalimir se pominje u jednom Hvastanskom natpisu (Kosovo). Ivaniš Golemović Vukosavić, župan daleke Tomorske župe i sinovac kralja sves-rpske zemlje i pomorske Hvalimir, a za kraljeve svoje, u borbi je poginuo boreći se protiv pobunjenika u Hvastnu. Vidi Relja Novaković, nav d. 88-89.

⁷⁷ V. Nikčević, nav. d. 577.

II (976-1025). Odmah zatim pobuni se Varda Sklir, vrhovni zapovednik istočne vojske i proglasi za cara. Pune 4 godine traje rat za vlast. Pošto su car Boris II i prestonica pali u ruke cara Jovana Cimiskija 969. godine ne znamo šta se dešavalo u Bugarskoj sve do ustanka komitopula 976. godine. Pošto iz loze cara Petra nije više bilo nikoga ko bi mogao da se uzdigne do cara, moralo se pribeci izboru za novog. Izbor je pao na sinove moćnog kneza Nikole, komitopule: Davida, Mojsija, Arona i Samuila. Sva četvorica su uzeta za bugarske careve, a ujedno i za ustaničke vođe. David je, kao nastariji brat, bio verovatno prvi po rangu, a ostala trojica njegovi savladari. Od četvorice krunisana brata najstarija trojica su iščezli još u prvim godinama ustanka. David i Mojsije su poginuli u Makedoniji, prvi je negde između Kostura i Prespe ubijen od strane nekih „vlaških putnika“ (hajduka?), a drugi pri opsadi vizantijskog Sera. Davida je bugarska crkva proglasila za sveca. Arona je, pak, bilo zbog njegovog navodnog vlastoljublja, bilo zbog tobožnjeg naginjanja Vizantiji, ubio u okolini Rametanice najmlađi brat Samuilo, pritom istrebivši gotovo celu njegovu porodicu sem sina mu, Jovana Vladislava, kojeg je spasio Gavriilo Radomir, Simeonov sin. Samuilo je krenuo na Tesaliju. Šest godina je napadao grad Larisu i na kraju ga primorao da se preda (986. godine). Ovi uspesi pokrenuli su Vasilija da krene u napad. Iz Larise su prenete mošti sv. Ahila u Prespu, gde je bila smeštena prestonica carstva. Saznavši za ovo, Vasilije je rešio da se osveti Samuilu. Bez prethodnog savetovanja sa vojskovođama, on je okupio vojsku i upao preko graničnih predela Rodopa i reke Marice u Bugarsku, a u pozadini je ostavio magistra Lava Melisona da čuva tesnace. Zaustavio se u mestu Štipon, blizu Sofije, i tamo se ulogorovao. Međutim, pri prolasku vojske kroz ihtimansku kotlinu Samuilo ga napade i potuče (17.08.986. g.).⁷⁸

⁷⁸ [http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D1%83%D0%B8%D0%BB%D0%BE_\(%D1%86%D0%B0%D1%80\)](http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D1%83%D0%B8%D0%BB%D0%BE_(%D1%86%D0%B0%D1%80)) (članak o Samuilu).

Posle ovog poraza sledeće tri godine Vasilije nije mogao ništa da preduzme protiv Samuila, jer je imao problema u svojoj zemlji. Samuilo je u međuvremenu osvojio dračku oblast. Potom je krenuo u osvajanje slovenskih država. Pogledajmo šta o tome kaže Pop Dukljanin:

XXXVI

‘Dijete pak Vladimir pošto je primio kraljevstvo, rastijaše ukrašen svakim znanjem i svetošću. Zatim, u ono vrijeme kada je Vladimir već bio postao mladić i kada je zavladao na mjestu svoga oca, gorerečeni Samuil, bugarski car, sakupivši veliku vojsku dođe u Dalmaciju i u zemlju kralja Vladimira. Kralj, pak, koji je bio sveti čovjek, i nije htio da niko od njegovih strada u ratu, malodušno se povuče i sa čitavim svojim ljudstvom pope se na brdo koje se zove Oblik. Kad je zatim došao car sa vojskom i uvidio da neće moći nadvladati kralja, jedan dio svoje vojske ostavi u podnožju brda, a dio povede sa sobom i krenu da napadne Ulcinj. Pored ostalog, na brdu Obliku bijaše žestokih zmija, čim bi nekoga ujele, taj bi odmah umro, i počеше da nanose velike gubitke kako u ljudima tako i u životinjama. Tada je kralj Vladimir izgovorio sa suzama molitvu Gospodu da svemogući Bog spase njegov narod od te gadne smrti. Bog je uslišio molitvu svoga sluga i od onog dana nikoga od njegovih nije ujela zmija, ali i otada do danas ako čovjeka ili bilo koju životinju na onom brdu ujede zmija, ostanu živi i bez ikakve ozljede. Na onom brdu od onog dana kada se molio blaženi Vladimir, pa sve do današnjeg dana, kao da su zmijske bile bez otrova. Međutim, car posla glasnike kralju Vladimiru da, sa svima onima koji bijahu sa njime, siđe s brda, ali kralj nije pristao. Župan pak onoga mjesta, postavši izdajnik poput Jude, pošalje caru ovu poruku: „Gospodaru ako tvoje veličanstvo želi, ja ću ti predati kralja“, a car mu odgovori: „Ako to budeš mogao uraditi, znaj

da ću te bogatim i veoma moćnim učiniti. “ Tada kralj, sakupivši sve one koji su bili s njim, ovako im je govorio: „Kako vidim treba da ja, veoma draga braćo, ispunim onaj korak iz Jevanđelja, *đe se kaže: „Dobar pastir daje svoju dušu za svoje ovce“*. Dakle bolje je, braćo da ja dam svoju dušu za sve vas i svojevolutno dam svoje tijelo da ga sjeku na komade ili ubiju, nego da se vi izložite opasnosti od gladi i mača“. Zatim se, pošto im je ovo i mnoge druge stvari bio rekao, oprostio sa svima i ode k caru. Car ga odmah pošalje u progonstvo u Ohridske strane, u mjesto koje se zove Prespa, *đe se nalazio i dvor ovoga cara*. Zatim car, sakupivši vojsku, dugo vremena napadaše Ulcinj, ali ga nikako nije mogao zauzeti. Odatle gnjevan odstupi, te počeo rušiti, paliti i plijeniti čitavu Dalmaciju; gradove pak Kotor i Dubrovnik popali, a sela i čitavu pokrajinu tako opustoši, da je izgledalo da je zemlja ostala bez stanovnika. Ovako pustošivši kako primorske, tako i brdske oblasti, car pređe sve do Zadra, a zatim se kroz Bosnu i Rašku vrati u svoje mjesto.

U međuvremenu Vladimir se nalazio u okovima, upražnjavajući danju i noću post i molitvu. Njemu se prikaza anđeo Gospodnji, koji ga je tješio i koji mu je nagovijestio ono što će se dogoditi, kako će ga Bog osloboditi iz same tamnice i kako će on kroz mučeništvo dospjeti u carstvo nebesko, primiti vijenac koji neće uvenuti kao i nagradu vječnog života. Tada blaženi Vladimir, potkrijepljen anđeoskom pojavom, sve je više upražnjavao post i molitvu. I tako jednog dana kćer cara Samuila, po imenu Kosara, potaknuta i nadahnuta Svetim Duhom, priđe ocu i zamoli ga da siđe sa svojim sluškinjama da opere glavu i noge okovanih i zarobljenih, što joj otac dozvoli. I tako siđe i izvrši dobro djelo. Međutim ugledavši Vladimira i vidjevši da je lijepog izgleda, pokoran, blag i skroman, kao i da je pun znanja i Božije mudrosti, zadrži se sa njim u razgovoru, jer joj se njegov govor učini sladak više nego med i saće. I ona ga je zavoljela, ali ne iz požude, već zbog toga što se sažalila na njegovu mla-

dost i ljepotu i što je bila čula da je on kralj i da potiče od kraljevskog roda; i pozdravi ga i ode. Želeći da ga oslobodi okova, pristupi caru i bacivši se pred njegove noge, ovako je govorila: „Moj oče i gospodaru, znam da ćeš me udati, kao što je to običaj. Sada, dakle, ako je po volji tvom veličanstvu, ili ćeš mi dati za muža kralja Vladimira, kojega držiš u okovima, ili znaj, da ću prije umrijeti nego li se udati za nekog drugog čovjeka“. Kad je car ovo čuo, a zato što je mnogo volio svoju kćer i što je znao da Vladimir potiče od kraljevskog roda, obraduje se i pristane da njenu molbu ispuni, pa odmah pošalje po Vladimira i naredi da mu ga prikažu okupanog i odjevenog u kraljevsku odjeću. I blagonaklono ga gledajući i poljubivši pred velikašima svojeg kraljevstva, dade mu svoju kćer za ženu. Pošto je na kraljevski način proslavio vjenčanje svoje kćeri, car postavi Vladimira za kralja i dade mu zemlju i kraljevstvo njegovih predaka i čitavu zemlju Dračana. Zatim car poruči Dragimiru, stricu kralja Vladimira, da siđe i preuzme svoju zemlju, Travuniju, da sakupi narod i zemlju naseli, što je i učinjeno.’

Ova legenda o Vladimiru i Kosari verovatno je najljepša ljubavna priča u našoj srednjovekovnoj književnosti. Ne znamo da li je istorijski tačna, ali je moguće da je Pop Dukljanin imao neki stari izvor iz koga je crpio tu pripovest. Pretpostavljamo da su ostali podaci o životu sv. Vladimira tačni. Nakon što je Vladimiru i Dragimiru vratio njihove zemlje Samuilo je obezbedio zapad i severozapad svoje zemlje i mogao da krene put Soluna. Usput je osvojio grad Ber (Karaferija) 989. godine. Rat je trajao oko 5 godina od 991-996. godine kada je Vasilije konačno sreo Samuila u južnoj Tesaliji na reci Sperhiju (Alamani) i napao ga. Samuilo je jedva živu glavu izvukao. Iste godine izgubi i Drač, izdajom svoga tasta caru. Posle više bitaka 999-1002. Samuilo izgubi veliki deo svojih oblasti, 1014. u bici na Strumici izgubi i veliki deo vojske. kada mu je car Vasilije poslao njegove vojnike sve oslepljene Samuilo umre od

srčanog udara (15.09.1014). Njega nasledi sin Gavrilo Roman koga sledeće godine ubije njegov brat od strica Jovan Vladislav. No ni ovo mu ne bi dosta nego je naprevaru domamio i dukljanskog kneza Vladimira i ubi ga u crkvi u Prespi 22.05.1016. godine.

XXXVII

‘Potom Dragimir, stric blaženoga Vladimira, kad je čuo za carevu smrt, sakupi narod i vojsku da povrati zemlju i kraljevstvo svojih predaka. Dakle, došavši u zaliv grada Kotora, naredi da se vojska preveze. Pošto su Kotorani pripremili male lađe, izniže pred njega hljeb, vino i obilje razne hrane i pozovu ga na ručak na ostrvo, koje se zove Sveti Gavrilo. Stvarno on sa malim brojem ljudi uđe u jednu lađicu i doplovi do mjesta. Dok se pripremao ručak, Kotorani vidjeći da je Dragimir sa malo ljudi, a da su oni veoma brojni, te da mu niko sa kopna ne može priteći u pomoć budući da je bio na ostrvu, počеше među sobom govoriti: „Bugarski car je umro i kraljevi ove zemlje su mrtvi; ovaj je jedini od njihovog roda preživio. Ako ovaj bude živio i zadobio zemlju, neće nam biti dobro, jer će nas i on ugnjetavati, kao što su nas ugnjetavali drugi kraljevi koji su bili njegovi preci i njegova braća. Ubijmo ga, dakle, pa neće biti više nikoga iz njegovoga roda koji bi ugnjetavao, ili uznemiravao nas i našu decu“. Zatim, dok su sjedeli za ručkom, to isto međusobno ponavljahu, pa kad se zagrijaše vinom, ustadoše da ga ubiju. Kad to Dragimir vide, zgrabivši svoj mač pobježe u crkvu i stade da se odatle brani isukanim mačem. A ovi, koji su stajali napolju, nijesu smjeli da uđu. Tada se nekoliko njih popnu i odozgo probiju krov crkve, pa bačajući u nju kamenje i drva, ubiju ga, ukrcaju se u malu lađu i pobjegnu. Kad su ljudi saznali što se desilo, vratili su se u svoja mjesta. Dragimirova žena, o pogibiji svoga muža, vrati se u svoj rodni kraj. Ona je bila kći

Ljutimira, župana Raške. Kad se vratila sa dvijema kćerima i sama trudna, nađe svog oca mrtvog. Potom sa majkom ode u Bosnu, kod svojih ujaka. A na putu, u mjestu koje se zove Brusno, u županiji Drini, rodi muško dijete i daje mu ime Dobroslav. On je podizan u Bosni sve dok nije odrastao, a zatim ga je rodbina vaspitavala u Dubrovniku. Uzeo je za ženu divnu djevojku, nećaku cara Samuila, s kojom je rodio pet sinova, čija su imena: Gojislav, Mihala, Saganek, Radoslav i Predimir.'

XXXVIII

'Dakle poslije smrti bugarskog cara Vladislava, car Vasilije sakupivši veliku vojsku i mnoštvo lađa, pođe da osvaja zemlju i zauzeo je čitavu Bugarsku, Rašku, i Bosnu, čitavu Gornju Dalmaciju i sve primorske oblasti do granica donje Dalmacije. Zatim Dobroslav, zato što je bio mudar i darovit, počne da se pokorava Grecima i da bude gotovo kao njihov pomagač i saveznik, pa je sa njima jezdio po pokrajinama i tajno savjetovaoše Grke da surovo i nepravedno postupaju sa narodom. A i narodu je isto tako tajno govorio: „Zašto podnosite tako veliko zlo od Grka ? Nepravedno vam sude, zaista, odnose vam imovinu, bludniče sa ženama i vaše kćeri djevice skrnave i kaljaju. Nikad vam moji preci, koji su prije mene bili kraljevi, nije su takve stvari činili. To je veliko i teško zlo“. I dok je on tako radio u pojedinim mjestima, narod poče da se njemu okreće i veoma ga zavoli, a žestoko zamrzi Grke. Međutim poslije savjetovanja, narodi su sporazumno jednog dana izmijenili poslanike i pisma, pa ustanu i u jednom danu pobiju sve grčke velikaše koji su bili zatečeni po čitavoj Dalmaciji.

Poslije ovoga sakupili su se narodi, i poruče Dobroslavu i njegovim sinovima da dođu i preuzmu kraljevstvo i zemlju svojih predaka. On dođe sa pet svojih sinova, koji su već bili postali mladići i vješti borci, i preuze kraljevstvo, pa poče ratovati protiv

Grka i zadobije zemlju sve do Toplice. Tada grčki car, ljutit, pozva jednog od svojih vojskovođa po imenu Armenopola, i naredi mu da ode i savlada kralja Dobroslava i njegove sinove. Ovaj pošto je sakupio veliku vojsku konjanika i pješaka stigne do ravnice Zete.

I kralj Dobroslav sakupi vojsku i dade dio vojske četvorici sinova, pa ih pošalje u mjesto koje se zove Vranjina, prema istočnoj strani, da tamo sačekaju ishod bitke, a on pak sa svojim sinom Radoslavom navali na Grke sa zapada i počеше ih žestoko sjeći. Potom Radoslav, mladić snažan i vičan oružju, sjekući lijevo i desno, stiže do vojskovođe koga, čim prepozna, udari mačem i zbací s konja na zemlju. Kad to viđeše Grci, dadu se u bijeg, a pade ih veoma veliko mnoštvo koje niko nije mogao izbrojiti. A najviše onih koji su bježali, upravo kad su mislili da su se izvukli, napadnu i poubijaju kraljevi sinovi koji su bili na istočnoj strani. I toga dana je nad Grcima bio izvršen veliki pokolj i nesreća. Kraljevstvo pak Dobroslavljevo svakodnevno je raslo i umnožavalo se. Tada kralj dade svom sinu Radoslavu županiju koja se zove Kecza (Gacko?) zbog toga što se u ratu pokazao hrabrim i što je pobijedio. Međutim, kad je grčki car čuo što se dogodilo, razbiješnjen velikim bijesom a nesrećan u duši, posla odmah izaslanike sa prilično zlata i srebra da to daju Raškom županu i Bosanskom banu i knezu Zahumske oblasti, da bi ovi poslali vojsku i narod protiv kralja. Tada župan i ban, pošto sakupe mnoštvo naroda, poruče Ljutovidu knezu Zahumske oblasti, da bi ovi poslali vojsku i narod protiv kralja. Tada župan i ban, pošto sakupe mnoštvo naroda, poruče Ljutovidu knezu Zahumske oblasti, da sjedini sve mnoštvo i da on sam bude vođa čitavog naroda. I tako bi učinjeno. A car s druge strane sakupivši vojsku mnogo veću nego ranije, posalje u Drač i naredi nekom Kursiliju, toparhu, koji je u to vrijeme držao Drač i citavu Dračku zemlju, da sakupi sav narod Dračke zemlje i da se stavi na čelo čitave vojske, pa da krene da uhvati kralja i njegove sinove bilo će ih bude pronašao...

Poslije toga kralj pošalje svoga sina Gojislava, s vojskom protiv kneza Ljutovida, davši mu pedeset Grka koji su bili zarobljeni i ranjeni, da bi ih čim se bude približio neprijateljima, ovako ranjene i poprskane krvlju, poslao u logor kneza Ljutovida, kako bi Grci ispričali što im se dogodilo, a ako Grci ne budu htjeli otići, da im odsiječe glave. I to je kralj uradio zato da knez i njegova vojska oslabe od straha kada ih vide ovako sječene. Gojislav dakle, učini sve ono što mu je otac bio naredio. Pokrenuvši, dakle, vojsku, preplovi zaliv, nastavljavuci put preko Konavala popeo se na brdo koje se zove Klobuk. Tada, pošto bješe blizu Ljutovidova vojska, pošalje gorerečene Grke u njegov logor. Kad viđeše to oni koji su bili sa Ljutovidom i čuši što se zbilo, veoma se uplaše. A knez Ljutovid, kako je bio čovjek ratoboran i vičan oružju, nimalo se ne uplaši. Naprotiv on poruči Gojislavu govoreći: „Tvoja dosjetljivost me nimalo ne plaši, nego ako si čovjek i ako nešto vrijediš, uzmi sa sobom dva vojnika, a ja ću isto tako sići u polje da tu ukrstimo oružje, pa ćeš saznati ko sam ja“. Ova poruka dopade se Gojislavu i odmah, uzevši sa sobom dva odvažna vojnika, siđe u polje, a knez je isto tako sišao. Čim pak počеше da se bore, jedan od dvojice Gojislavljevih vojnika, po imenu Udobik, napadajuci kneza Ljutovida, pogodi ga i bači na zemlju. Tada drugi počē vikati: „Trčite saborci i drugovi, trčite, jer je Ljutovid pao i mrtav je“. Na glas o njegovoj pogibiji počēše svi da trče, ali Ljutovid, iako je bio ranjen, dokopavši se konja dade se u bijeg. Oni pak koji su bili sa njim, vidjevši da je on pao i da je bio ranjen, svi pobjegnu. A Gojislav sa svojim ljudima gonio ih je cijelog onog dana, i uzevši njihov ratni plijen, vratiše se kao pobjednici u svoja mjesta. I od onog dana zemlja se smirila pod kraljem i njegovim sinovima, i niko se nije usudio da im se suprostavi, već su svi postali prema njima miroljubivi. Kralj Dobroslav, dajući mnogo darova onom Baraninu koji je bio obavijestio Kursilija da je opkoljen velikim mnoštvom, tvrdio mu je da ni on ni njegovi

sinovi neće nikada zaboraviti to djelo. Poslije toga kraljevi sinovi dobiju čitavu Dračku zemlju do rijeke Vojuše i tamo sagrade tvrđavu, i postaviše hrabre ljude, koji izlazeći pljačkahu Grke i svakodnevno ih zarobljavahu. A slavni kralj Dobroslav vladao je dvadeset i pet godina i pade u krevet, i umrije u Prapatni u svom dvorcu. Njegovi sinovi, okupivši se oko njega, oplakali su ga i sahranili ga u crkvi Svetog Andrije u njegovoj kapeli s velikom čašću i slavom.'

Dragimir je bio vladar Travunije i Zahumlja iz dinastije Vojislavljevića s početka 11. veka, odnosno od oko 960. do 1018. godine. Bio je sin kneza Hvalimira, vladara Travunije, brat Petrislava i unuk Tudjemira, dukljanskog kneza. Oženio je ćerku raškog župana Ljutomira. Sa njom je imao sina Stefana Vojislava (Dobroslav kod Dukljanina) koji ga je nasledio. Jedini sačuvani srednjovekovni izvor koji pominje vladara Dragimira je Ljetopis popa Dukljanina, u poglavljima 34-37. Godine 986. bugarski car Samuilo okupirao je Dragimirove zemlje, zajedno sa Dukljom, delom Bosne i Raške. Dragimir se povlači pred bugarskom vojskom u planine, ali je ubrzo u pregovorima sa carem Samuilom dobija da upravlja Travunijom i Zahumljem kao njegov vazal. Samuilo je prethodno napravio sličan dogovor u Duklji sa sv. Vladimirom, sinom i naslednikom njegovog brata Petrislava. Vladimir je ubijen u 1016. godine od strane Samuilovog naslednika Jovana Vladislava, poslednjeg vladara Prvog bugarskog carstva, koji je i sam ubrzo ubijen krajem 1017. godine. U prvoj polovini 1018, Dragimir je krenuo u Duklju u pratnji svojih vojnika sa namerom da preuzme vlast nakon smrti njegovog bratanića sv. Vladimira. Kada je došao u Kotor, stanovnici ovog grada pripremili su gozbu za njega na malom ostrvu u Boki Kotorskoj. Dragimir je otišao tamo sa samo nekoliko njegovih ljudi, koji nisu mogli da ga brane protiv Kotorana, koji su ga na prevaru ubili. Nakon toga, njegovi vojnici vratili su se u Travuniju, a vlast je preuzela Vizantija.

Po smrti Vasilija II 1025. godine nastalo je rasulo na vizantijskom dvoru. Sa severa počinju da nadiru Pečenjezi, korupcija cveta, a na čelo Ohridske arhiepiskopije je doveden Grk. Otvoren ustanak je digao Petar Deljan (predstavljajući se kao sin Gavrila-Radomira) 1040. godine u Beogradu i Pomoravlju. Ustanak se proširio do Niša i Skoplja. U isto vreme je u Draču još jedan ustanak podigao izvesni Tihomir, a ustanak je bio usmeren protiv gramzivog zapovednika grada.

Istovremeno sa ova dva diže se i treći ustanak, najveći i najozbiljniji. Njega je digao Vojislav, sin trebinjskog kneza Dragimira, zbačenog od strane naroda i Vizantije. Dugo je glumio prijatelja Vizantije (1019-1035), ali ih je u stvari podbadao da čine nepravde narodu, što je rezultovalo dizanjem ustanka na čijem je čelu bio on. Prvi ustanak je dignut 1035. godine, ali je uskoro završen dogovorom. Vojislav je odvede u zatočeništvo u Konstantinopolj, dok je vlast nad Dukljom poverena namesniku Teodoru Erotiku. Pošto je pobjegao iz tamnice oko 1036. godine, Vojislav se vraća i zauzima celokupan prostor između Zahumlja i Skadarskog jezera.

Druga dva ustanka su Vojislavu značajno pomogle, jer je ogroman deo Balkana bio u pobuni. Deljanova i Tihomirova vojska se spojiše, a Deljan tajno ubi Tihomira. Ustaničnici su uspeli da prođu čak do Tebe. Pošto Alusijan, Aronov sin, ču za ove pobjede, i on pređe na ustaničku stranu, a Deljan mu dade vojsku i deo svoje države. Nesposobni Alusijan krenu direktno na Solun i izgubi ogroman deo države. Zbog ovoga ga je Deljan kritikovao, na šta ga je Alusijan zarobio i oslepeo. Narod nije želeo da prati takvog vođu, te Alusijan opet pređe na drugu stranu, sada Grcima. Petra uskoro zarobi vizantijska vojska, tako da je celokupna Makedonija 1041. opet bila pod kontrolom Imperije.

Vojislav je u ovim napadima bolje prošao, jer nije davao povoda Imperiji za napad sve dok jedna lađa koja je prenosila

zlatu nije ostala nasukana na dukljanskoj obali (1039/1040 u zimu). Vojislav je odlučio da zadrži zlato, iako je imperator Mihailo I Rangabe (1034-41) protestovao jer je to zlato bilo namenjeno njemu. Car Mihajlo je ubrzo umro, a na presto je došao Konstantin IX Monomah (1042—1055). Ovaj car je odmah uputio kaznenu ekspediciju protiv Vojislava. Na čelo pohoda je bio postavljen patricije Mihajlo, a vojska je brojala oko 60.000 ljudi.⁷⁹ Navodno su zlatom i poklonima pridobijeni i raški župan, bosanski ban i zahumski knez. Ako je to tačno, onda ove oblasti u tom trenutku nisu bile pod vizantijskom vlašću ili je njena vlast u ovim oblastima bila samo nominalna. Navedeni vladari su prihvatili prijedlog i svoje vojske su poverili zahumskom knezu Ljutovidu. Okruženi neprijateljima sa nekoliko strana, Dukljani su se povukli u crmničke klance. Vizantinci, neometani, prodrli su pljačkajući duboko u Duklju i zadovoljivši se pljačkom, odlučili su da se vrate nazad. Pri povratku u klancima Sutormana, opet su upali u zasjedu. Dukljani su osuli strijele i kamenje na Vizantince, koji su pretrpjeli velike gubitke.⁸⁰ Nakon ove pobjede, Vojislav se okrenuo Ljutovidu. Izabrao je

⁷⁹ Pema Skilici-Kedrenu navodi da je car Konstantin IX, naredio Mihajlu, sinu logoteta Anastazija, strategu Drača, da sakupi vojsku koja je njemu potčinjena kao i iz drugih tema (vojna administrativna oblast u vizantijskom carstvu pod upravom stratega koji je direktno odgovarao caru), E. Peričić, 39, nap. 56.

⁸⁰ Skilica navodi: 'Mihajlo, arhont Drača, razmažen i naviknut na uživanje, nije imao nikakvog vojničkog znanja i glupo je i nespretno vodeći stvar postade krivac velike nesreće za državu Romeja. Skupio je oko 60000 vojnika i pustošio je i palio po zemlji dok su Srbi čuvali tesnace. U sukobu, do koga je došlo pad 40000 vojnika. Ostali krijući se po žbunju i šumama i gorskim gudurama noću se spasu bos i goli. S njima se spase i Mihajlo podjelivši istusudbinu.', cit u E. Peričić, 39, nap. 57.

50 zarobljenih Vizantinaca i poslao ih pred sobom da Zahumljanima ispričaju svoju nesreću. Knez Ljutovid je protivnika čekao kod Klobuka. U odlučujućoj bici Vojislavljev sin Gojislav je porazio Ljutovidovu vojsku.⁸¹ Sam Ljutovid je bio ranjen na megdanu sa Vojislavom i dvojicom njegovih ljudi. Tako je uspjeh Dukljana bio potpun. Pošto je Mihailo ubrzo umro imperatorka Zoe se vratila iz manastira, promenivši još dva muža, njen sledeći muž, Konstantin Monomah posla još jednu kaznenu ekspediciju na Duklju, davši na poklon kovčege srebra i zlata okolnim srpskim vladarima ako se pridruže napadu na Duklju. Ovi pristaše, te svi zajedno poveriše svoje trupe zahumskom knezu Ljutovidu, koji zajedno s Grcima napade Duklju. Romeji su pljačkali primorske krajeve, ne želeći da zalaze u planine, ali se zato uskoro srpski ratnici koji su se povukli na planine, osuše s planina i napaše grčke trupe, pobivši ih do nogu Vojislavov sin Gojislav pobeđi Ljutovida i uništi vojsku ostalih srpskih knezova.⁸² Vojislav je posle ovog raširio svoju državu na istoku do Vojuše, a na zapadu je osvojio celu Travuniju, kao i Zahumlje do Stona. Posle ovog poraza, Grci nisu ništa preduzimali, pošto su bili zauzeti Rusima, Normanima i Pečenjezima, koji su nadirali na Balkan. Jedino je strateg Dubrovnika Katakalon pokušao da ubije Vojislava na prevaru, pozvavši Vojislava da mu krsti dete na jednom ostrvu, no, kada je na ostrvo Katakalon pristao sa ratnim lađama, iskočiše na ostrvu skriveni Vojsilavovi ljudi te zarobiše i Katakalona i romejske vojnike i ratne lađe. Vojislav je brzo potom umro u svojoj prestonici, Prapatni.

⁸¹ V. Ćorović, Istorija Srba, 104-105.

⁸² Ljutovid (pre 1052-1054), protospator , konzul i strateg Srbije i Zahumlja.

XXXIX

‘Poslije kraljeve smrti sastadoše se njegovi sinovi sa svojom majkom i zaželješe da podijele sebi zemlje i oblasti svojih predaka, kako bi svaki od njih posjedovao svoj dio. Tako Gojislav i Predimir, najmlađi brat, dobiše Travuniju sa Grbljem; Mihala: Oblik, Prapratnu i Crmnicu; Saganek pak; Gorsku županiju, Kupelnik i Balec; Radoslav: Luku župu, Podlužje i Kučevo u Budvi sa župom.

Poslije ovoga kraljica je sa svojim prvorodjenim sinom Gojislavom upravljala kraljevstvom i sinovima. Ali nijedan od njih nije se nazivao kraljem dok je živjela kraljica njihova majka, već su se nazivali samo kneževima. Onda u neko vrijeme Gojislav pade u krevet i dok je nemoćan ležao, neki iz Travunije koji se zвахu Skrobimezi, dogovore se, dođose i ubiše ga dok je ležao u krevetu a njegovog brata Predimira uhvate i isto tako ubiju. Zatim za svoga poglavicu i gospodara postave nekog po imenu Domanek. Kad su to čuli Mihala, Saganek i Radoslav, njihova braća, sakupe vojsku i dođu u Travuniju, pa pošto pohvataše one ubice, podvrgnu ih raznim mukama i ubiju najgorom smrću, ali Domanek sa nekoliko njih izbjegne. Zatim, ostavivši tu Saganeka, Mihala i Radoslav se vrate u Zetu. Nije prošlo mnogo vremena a Saganek strijepeći i sam se vratio u Zetu, u svoje županije. Domanek dođe i uđe u Travuniju. Kad je Mihala uvidio da Saganek ne želi da ide u Travuniju, pozvavši sebi Radoslava, reče mu da on ide i brani oblast Travuniju, a ovaj mu odgovori da nikako neće ostaviti svoj dio koji mu pripada u Zeti. Tada su se oba brata, Mihala i Saganek, strahujući da Grci ne napadnu zemlju, jer su se Grci inače pripremali da dođu, a ne želeći da im se suprostave, pred velikašima zemlje Radoslavu zaklela i napisala mu privilegiju da on i njegovi nasljednici posjeduju dio Zete kao i, ako bude mogao da pridobije Travuniju ili

bilo koju drugu oblast, biće njemu i njegovim nasljednicima u nasljeđe i posjed bez prigovora i traženja od njih i njihovih nasljednika, niti da će ikada ubuduće njihovi nasljednici to tražiti. Tada Radoslav sakupivši narod ode i uđe u Travuniju i napadne Domaneka, pobijedi ga i ubije. Zatim prodrije u oblast Zahumlje i zauzme je. ‘

Po njegovoj se smrti u Travuniji diže ustanak koji je predvodio izvesni Domanek (po. 1054), no Vojislavovi sinovi Radoslav i Mihailo savladaše pobunjenike. Mihailo (1050/2-1081), novi vladar Duklje, više se koncentrisao na unutrašnja pitanja nego na širenje države. Kako je u Istočnoj rimskoj imperiji na vlast došla dinastija Komnina, on je uzeo grčku plemkinju za ženu i dobio titulu protospatera 1052. godine.

Tokom 1071. godine, Vizantijsko carstvo doživljava slom i na istoku (26.08. bitka kod Mancikerta) i na zapadu (u aprilu Normani osvajaju Bari), a građanski rat koji traje već pola veka ponovo izbija na površinu i zahvata Carstvo. Već naredne godine, Sloveni u Pomoravlju podižu novu pobunu predvođeni Đorđem Vojtehom. Oni su od Mihaila zatražili da im pošalje jednog od svojih sinova, da im bude vođa i da ga proglaše za cara. Tako su se početkom jeseni 1072. godine, ustanicima priključili Mihailov sin Bodin i vojvoda Petriilo sa odredom od 300 ljudi. Oni su zajedničkim snagama zauzeli Prizren i razbili vizantijsku vojsku, zarobivši tom prilikom duku Skoplja Mihajla Dalasina i vojskovođu Longivardopula, koji je poslan Mihajlu, dok su ustanici Bodina proglasili za cara Bugarske, pod imenom Petar III. Nakon toga je zauzeto Skoplje, posle čega se Bodin upućuje na sever ka Nišu, dok Petriilo sa delom snaga kreće na Kostur, zauzimajući usput Ohrid i Devol.

Paralelno sa nastupima ustanika, Mihajlo je krenuo u ofanzivu ka Dračkoj temi. Međutim, već krajem godine Petrilova vojska je potučena kod Kostura, njegov zamenik je zarobljen, a on sam je uspeo da pobjegne preko današnje Albanije ka Mihajlu. Poraz

južne ustaničke armije, primorao je Bodina da sa od Niša uputi nazad ka Kosovu, u pokušaju da spreči Vizantince da mu odseku odstupnicu ka Zeti. Mihajlo mu je u pomoć poslao svog nekadašnjeg zarobljenika i vizantijskog vojskovođu Longivardopula (koga je oženio svojom ćerkom) sa domaćim trupama ojačanim Normanima. Vojske su se spojile i kod Pauna na Kosovu je došlo do borbe u kojoj su ustanici potučeni, sam Bodin, koji se odlikovao snagom i hrabrošću, je zarobljen, a Longivardopul je tokom borbe prešao na stranu Vizantinaca. Bodin je poslan u Carigrad, gde je bio zatvoren u crkvi svetog Srđa i Vaha, nakon čega je poslan u Antiohiju, odakle ga je spasao Mihajlo, potplativši mletačke trgovce da ga oslobode tokom uličnih nereda između Grka i Jermena, dok je Vojteh umro od posledica ranjavanja. Vojne operacije u dračkoj temi su nastavljene do 1075. godine, kada Nićifor Vrijenije suzbio Mihajlove snage i povratio granične utvrde prema Zeti, ali nije ulazio u nju, plašeći se da mu se ne ponovi vizantijski poraz kod Bara iz 1042. godine.

Nakon Bodinovog povratka iz zarobljeništva, on je postao savladar svom ocu, kome su izgleda, tokom borbi sa Vizantincima poginuli svi drugi sinovi. Početkom 1077. godine, on koristi unutrašnje sukobe u Vizantiji i zauzima Dubrovnik, a tokom iste godine se proglašava za kralja, za šta je od Pape zatražio i potvrdu, od koga je pokušao da izdejstvuje obnovu Dukljanske arhiepiskopije. Papa Grgur VII mu je tokom 1078. godine potvrdio titulu kralja i najverovatnije mu je poslao kraljevski venac, dok su njegovi zahtevi o obnovi Dukljanske arhiepiscopije usvojeni 1089. godine, nakon njegove smrti. Pored povezivanje sa Papstvom, Mihajlo je uspostavio veze i sa Normanima sa juga Apeninskog poluostrva, koji su se spremali da se iskrcaju na Balkansko poluostrvo predvođeni Robertom Gviskarom. On je u aprilu 1081. godine oženio svog sina Bodina Jakvintom, ćerkom Arhirica Normanina iz Barija.

Normani, pod vođstvom Roberta Gviskara, a od sredine 1080. god. i sa pristankom pape Grgura, behu se rešili da se prebace u područje dračkog temata i da se tu stalno ugnezde. To su stare težnje svih gospodara Južne Italije. Odatle, starim emporijama Istočnog Carstva, tražeći za svoje koliko osvajačke toliko i lakome prohteve pogodno područje. Vizantija je brzo osetila njihovu opasnost. I jedni i drugi računahu na Srbe, čija bi pomoć u tim oblastima bila dragocena. Rešiti se, međutim, bilo je vrlo teško, jer je ishod borbe bio veoma neodređen. Dubrovnik sa svojom flotom pristade uz Normane. Mlečani, bojeći se od Normana za svoj položaj na Jadranu, pristaše uz Vizantiju. Verovatno je držanje Mletaka uticalo na Srbe u Zeti, da se suviše ne izlažu. Kralj Bodin, koji je nekako u to vreme nasledio oca, vodio je dvoličnu politiku; on je tobože pristao uz Vizantiju, i kad je car Aleksije lično došao pod Drač i on je lično doveo tamo jedan odred svoje vojske. Ali stvarno u borbe ni za jednu ni za drugu nije hteo nikako da uđe. Robert se iskrcao u Valoni u proleće 1081. god. i ubrzo je s vojskom pao pod Drač. Dok je on opsedao grad stiže car Aleksije u pomoć svojim, ali pretrpi težak poraz, 18. oktobra 1081. Od ovog trenutka pominje se samo Bodin. Mihajlo je već umro. Bodin je, stojeći po strani za vreme te borbe, čekao ishod. Posle te pobede Normani osvojiše Drač i prodirući dalje uzeće tokom 1082. god. celu Mačedoniju s Ohridom, a na severu Skoplje, dalje Epir i Tesaliju.

Car Aleksije, kao nekad Vasilije II, nije klonuo posle prvog poraza, nego energično pribira vojsku za nove borbe. Od 1083. godine on postepeno potiskuje Normane, dok ih posle smrti Robertove (1085.) nije prisilio da potpuno napuste Balkan. Dukljanska Hronika beleži, da je Bodin tom prilikom dobio Drač. Ako je to i bilo, – a potvrde za to nema, – to je trajalo vrlo kratko vreme. Vizantiji je Drač bio i suviše važna tačka, a da bi je oni lako pregoreli. Bodin ne beše ničim zadužio Carevinu, da bi ona imala prema njemu obzira. Postoji i druga vest, isto tako

nedovoljno sigurna, da je Bodin bio poseo i Dubrovnik i sagradio u njemu tvrđavu. Povod za to su dale neke dinastičke svađe, koje je naročito izazvala Bodinova žena Jakvinta. Bodin je, doista, bio čovek vrlo nemirna duha. Zaposlenost Vizantije sa Pečenezima on je iskoristio, da češće vrši upade u vizantiske oblasti. Pri jednom takvom napadu on je 1090. god. bio zarobljen, ali se brzo dočepao slobode, ne zna se kojim načinom. Vrativši se u otadžbinu, on ponovo postaje aktivan i već 1091. god. ulazi u nove borbe zajedno sa raškim županom Vukanom. Ana Komnina, glavni grčki izvor za ovo doba, 'bila je tačno obavještena da između Vizantije i Srba leži čitav pojas zemlje i znala je da taj nije bez utvrđenja. To je, dakle, bila tipična vizantiska granična ivica, kakvu su oni održavali naročito prema ratobornim narodima, koji su se svaki čas zaletali u vizantinske oblasti da pljačkaju i osvajaju'.

Posle 1091. god. prestaju grčke vesti o Bodinu. Izgleda, da je on, zauzet domaćim borbama s rođacima, bio manje aktivan prema Grcima; a biće tačno i to, da je njegovo ropstvo 1090. god. dalo povoda domaćim protivnicima da dignu glave i da je uopšte Bodinov ugled počeo da pada. S Bodinovom nizbrdicom počeo je da opada i značaj same Zete. Sve aktivniji postaje raški župan Vukan, koji krajem XI veka vodi glavne borbe s Grcima. Poprište borbe je u glavnom zapadni deo Kosova, gde se Zvečan nalazio u srpskim, a Lipljan u grčkim rukama. „Granica je počinjala na Drimu, išla je njime pa se na severoistoku proširivala u granični rub i okretala Toplici, pošto Vranje pre Vukanovih osvajanja nije bilo srpsko“. Vukanovi upadi, iako četničkog karaktera, bili su ozbiljni i zadavali su brige prestonici. Sam je car obilazio pogranična utvrđenja. Za Vukana se piše, da je strašan i o njegovim se napadajima piše s grozom. 1093. on je zauzeo i popalio važni Lipljan. To nagna cara da sam krene na granicu. Doznajući za carev dolazak, Vukan mu posla u Skoplje pismo s porukom, da je do sukoba došlo zbog izazivanja

grčkih graničnih vlasti, a on da je lično spreman na lojalne susedske odnose. Da to pokaže ponudio je caru taoce između svojih rođaka. Car se, čudnovato, zadovoljio tom izjavom i vratio se u Carigrad ne preduzevši nikakve druge mere. Vukan je, prošavši neočekivano dobro, nastavio doskora svoju četničku akciju. Šta više, on je te godine kod Zvečana razbio i vojsku dračkog zapovednika, a careva sinovca Jovana Komnina, koja beše krenula da ga smiri. Posle te pobede, Vukanove se čete zaletahu do Tetova, Skoplja i čak do Vranja, ne radi osvajanja, nego radi pljačke i iz ratničke obesti. To izazva cara da iduće godine ponovo krene na Srbiju. Kad je stigao u Lipljan poslao mu Vukan svoje poslanike nudeći ponovo mir i taoce. Car, zauzet dinastičkim spletkama u Carigradu i rđavim vestima s Dunava, pristade ponovo. Vukan ovog puta pođe lično kod cara sa svojom pratnjom rođaka i župana, kao pravi vladar. Tom prilikom predao je caru i tražene taoce, 20 ljudi, i svoja dva sinovca Uroša i Stevana Vukana.

U ovo vreme pada i početak krstaških ratova. Prodiranje Turaka u Malu Aziju i osvajanje Palestine sa Jerusalimom davalo je povoda papama, da krenu akciju o „oslobođenju svetih mesta“. Inicijativu je dao agilni Grgur VII. Kad je papa Urban II 1095. god., na saborima u Pjačenci i Klermonu, stao da zaziva pomoć krišćanskog sveta za krstaški rat i u oduševljenim propovednicima, kao Petru Amijenskom, naišao na pogodno oruđe, uztalasa se čitav zapad i ubrzo se organizova prvi pohod u Palestinu. Ali krstaši, skupljeni sa raznih strana, od belosvetskih avanturista, behu sve pre nego zatočnici božiji. Gibon ih je nazvao oštro „životinjama bez razuma i bez čovečnosti“, a nemački historik G. Kaufman reče za njih da su bili „poruga na religiozne ciljeve, koje su uzeli za plašt“. Jedan, i to veći, deo tih krstaša prošao je i kroz naše zemlje dolazeći nam preko Mađarske. Oni su obično prelazili kod Beograda i moravskom dolinom išli do Niša, a odatle ponajčešće preko

Sofije i Adrijanopolja za Carigrad. Prvi je prošao, u proleće 1096. god. francuski vitez

Gotije sa svoja četiri sina i 15.000 ljudi. Još ispred Beograda oni su izazivali protiv sebe tamošnje stanovništvo kradući i otimajući njihovu stoku. Kad su, krenuvši iz Beograda, zašli u guste moravske šume, između njih i tamošnjeg stanovništva počinju prave borbe. I jedna i druga strana hoće pljačke; a mržnja je bila velika kod naših i zbog toga, što je ceo pohod ličio na zavojevačku najezdu. U gustišu šuma, gde ih naši presreću, poginuo je među ostalima i sam Gotije. Druga grupa krstaša, pod vođstvom Petra Amijenskog, hoteći da osveti ranije drugove, izaziva nove sukobe. Od njih je, već pre prelaska Dunava stradao Zemun, a posle naročito Niš, u kom je grčki zapovednik prema njima imao obzira i bio na veri obmanut. Treći odred, najveći, pod vođstvom Gotfrida Buljanskog, prošao je mirno, pošto su i grčke vlasti i sami krstaši preduzeli potrebne mere opreznosti i pažnje.

Poslednji su od krstaša prošli našim zemljama Provansalci, u zimu 1096/7., pod vođstvom tuluskog grofa Rajmunda. Oni su došli u Dalmaciju preko severne Italije i Istre, suvim, ne obavestivši o tom hrvatskog kralja. S toga je sasvim razumljivo što su na putu imali mnogo nepritulika. Hrvate i Srbe njihov opis prikazuje kao surove i grabljive, pune nepoverenja, koji beže od njih i neće da im čine nikakve usluge. Zamlja, kroz koju su prošli, opisana je tačno kao brdovita i uz to kao gorovita, s velikim rekama; slabo je obrađena i malo nastanjena. Stanovništvo joj se, u glavnom, bavi stočarstvom. Na tom putu stradali su poslednji odredi i zalutali i odvojeni pojedinci od domaćih, neprijateljski raspoloženih, ljudi. Za osvetu, i da zastraše, krstaši su sekli slovenskim zarobljenicima ruke, noge i noseve ili su im kopali oči, i tim su ih ogorčavali još više. Taj teški put krstaša trajao je do Skadra četrdeset dana. U Skadru ih je, međutim, kralj Bodin primio vrlo lepo i pobratio se čak sa

grofom Rajmundom. Ali nije mogao da spreči i dalja uznemiravanja krstaša, koja su prestala tek njihovim dolaskom u Drač.

Od krstaških pohoda, ma i kratkotrajnih, stradale su sve balkanske zemlje sem Raške i Bosne. Raška je, sklonjena, ne bivši nikom na putu, ostala potpuno pošteđena. To je nesumnjivo bilo od izvesnog značaja i pomoglo je još više jačanju Vukanovu.

Sastanak Bodinov sa Rajmundom poslednji je istorijski spomen, koji je očuvan o zetskom kralju. Datum njegove smrti nije poznat; ali u novom pokretu od 1106. god. njemu više nema traga. Vrlo je verovatno, s toga, da je umro negde između 1098.-1105. godine, verovatno oko 1101. godine. Sahranjen je kod Skadra, u crkvi Sv. Sergija i Vakha. Da je režim Bodinov bio vrlo nepopularan kazuje izrično Dukljanska Hronika pričajući, da narod nije hteo za vladara njegova sina Mihajla „radi rđavštine njegove majke“, nego uze Bodinova brata Dobroslava.⁸³

Kralj	Godine vladavine	Komentar
Svevlad I	492-538	Kralj Dalmacije
Bris (Boris)	538-542	isto
Ostroilo I	542-552	isto
Svevlad II	552-590	Nema ga u Ljetopisu
Ostroilo II	590-623	Nema ga u Ljetopisu
Svevlad II (Samo)	623-658	Prema Fredegaru Samo
Selimir II	658-679	Kralj Dalmacije
Bladin (Vladin)	679-710	isto
Ratimir	710-740	isto
Raspad zajedničke države na: Srbiju, Travuniju i Zahumlje		

⁸³ V. Ćorović, 'Istorija spskog naroda', Beograd-Banja Luka, 1997. sajt: <www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/>

Vladari Travunije i Zahumlja koji nose naziv kralja Dalmacije		
Satimir	740-767	
Budimir (Svetopelek)	767-807	
Svetolik	807-819	
Vladislav	819-820	
Sebeslav (Sedeslav?)	820-844	Duklja samostalna. Dalje vladari Duklje.
Vladimir	844-864	Razbivoj 844-851 brat
Tvrdošlav	864-865	
Ostroilo III	865-887	Svetopelek II (870-894) osniva savez Slovena
Tolimir	887-898	
Svetozar	898	
Sedeslav	oko 900	Nema ga u Dukljaninu.
Petar I	900-910	Natpis na novcu.
Tišemir	910-920	
Prelimir	920-930	
Hvalimir I	930-940	
Silvester	940-945	
Tudemir	945-955	
Petar II	966-980	
Vladimir (Dobroslav)	976-1016	Samuilo okupirao kratko vreme oko 986.
Vizantija vlada između 1016-1042		
Vojislav	1035/42-1050/2	sin Dragimira Travunskog
Mihajlo (Mihalja)	1050/2-1082	
Bodin	1082-o. 1101/08	Po Dukljaninu vladao 25 g. 5 m.

Mihajlo II	oko 1101-2	vladao kratko
Kočapar	oko 1102-3	
Vladimir	1103-1114	
Đurađ	1114-1118, 1125-31	
Grubješa	1118-1125	
Gradinja	1131-1146	
Radoslav	1146-1162	Desa oteo deo Zete i Travunije u vreme njegove vladavine do 1162.
Mihajlo III	1162-1186	
Vladari Travunije	Godine vladavine	Komentar
Belo (Beloje)	o.820-o.850	gl. 34. Konstantin Porfirogenit
Krajina	o.850-o.880	sin
Hvalimir	o.880-o.910	sin
Čučumir	o.910-o.930	sin
Boleslav	o.930-o.960	sin Prelimira iz Duklje
Dragimir	o.960-1018 (i Hum)	sin Hvalimira II Duklja
Vlada Vizantija		
U sastav Duklje	o.1035/42-1050	
Domanek	po. 1054	pobuna protiv Duklje
Vladari Zahumlja		
Višeta (Buzebuc)		
Mihajlo Višević	o.910-o.930	gl. 33 Konstantin P.
Dragislav	o.930-o.960	sin Prelimira iz Duklje
Dragimir	o.960-1018	sin Hvalimira II

Vladari Srbije		
Višeslav	o.750	osnivač dinastije
Radoslav	o.790	sin
Prosigoj	o.810	sin
Vlastimir	o.836	sin
Mutimir	o.860-892	sin
Strojimir	o.860-882	brat
Gojnik	o.860-882	brat
Pribislav	o.892-893	sin Mutimira
Petar Gojniković	893-917	
Pavle Branović	917-921	sin Brana brata Pribislava
Zaharije Pribislavljević	921-924	
Bugarska	924-927	
Časlav Klonimirović	927-950/60	unuk Strojimira
Vizantija		Srbija vazal Vizantije
Tihomil	o.960-980	samo Pop Dukljanin
Ljutomir	o.980-1000	samo Pop Dukljanin
Ljutovid	pre 1052-1054	strateg Srbije i Zahumlja
Duklja	o.1080	
Vukan i Marko	o.1080-1112	Srbija vazal Duklje